

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2010

Simona Drtinová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Simona Drtinová

Spisovná a nespisovná čeština v dílech Terezy Boučkové

Standard and non-standard Czech in Tereza Boučková's literary works

Praha, 2010

prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. PhDr. Petru Marešovi, CSc. za vedení této bakalářské práce, za jeho podnětné připomínky a především za vstřícnost a čas, který mi věnoval.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci Spisovná a nespisovná čeština v dílech Terezy Boučkové vypracovala samostatně a pouze na základě citovaných pramenů a literatury.

V Praze dne 25. 5. 2010

.....
SIMONA DRTINOVÁ

Anotace a klíčová slova

DRTINOVÁ, Simona. Spisovná a nespisovná čeština v dílech Terezy Boučkové. Praha, 2010. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českého jazyka a teorie komunikace.

Tato bakalářská práce je zaměřena na zkoumání poměru spisovnosti a nespisovnosti v dílech české autorky Terezy Boučkové. Na začátku je uveden stručný životopis autorky a je probráno její postavení v současné české literatuře. Na základě teoretické části o spisovnosti a nespisovnosti, jež obsahuje výklad o nespisovných prostředcích, jejich funkci a vývoji v historickém kontextu české literatury, je představena metoda rozboru vybraného korpusu textů Boučkové. Tato metoda je aplikována na konkrétní texty; v práci jsou popsány nespisovné prostředky, jejich vazby na složky textu (zda se váží na pásmo vypravěče či pásmo postav) a funkce těchto prostředků; zároveň jsou reflektovány rozdíly mezi jednotlivými prózami. V závěru práce jsou porovnány způsoby užívání nespisovných prostředků v prózách a filmovém přepise.

Klíčová slova

Tereza Boučková, stratifikace národního jazyka, nespisovnost v jazykových rovinách, funkce nespisovnosti v umělecké literatuře, rozbor próz, rozbor filmového scénáře

Annotation and key words

DRTINOVÁ, Simona. Standard and non-standard Czech in Tereza Boučková's literary works. Prague, 2010. Bachelor thesis (BA). Charles University of Prague, Faculty of Arts, Institute of Czech Language and Theory of Communication.

The bachelor thesis is focused on research of ratio of standard and non-standard Czech in Tereza Boučková's literary works. Preliminary, it deals with a brief biography of the author, and her position in contemporary Czech literature. The theoretical part disserts on literacy, and non-literacy, which contains commentary on non-literary means, their function, and their development in the historical frame of the Czech literature. The method of analysis of the selected body of Boučková's literary works is presented there, as well. This method is used for particular texts; in the thesis, there are described non-literary means, their bindings to the components of the text (whether they are connected to speech of the narrator or of characters), and function of such means. Differences among single pieces are reflected at the same time. The conclusion of the thesis is focused on comparison of using of non-literary means in literary works, and in the movie adaption.

Key words:

Tereza Boučková, stratification of the nation language, non-literacy on language levels, function of non-literacy in the art literature, analysis of literary works, analysis of a movie screenplay

Obsah

1	Úvod	8
2	Vlastní práce.....	9
2.1	Tereza Boučková.....	9
2.1.1	Biografie Terezy Boučkové	9
2.1.2	Postavení Terezy Boučkové v současné české literatuře	10
2.2	Stratifikace národního jazyka	12
2.3	Nespisovnost v jednotlivých jazykových rovinách.....	15
2.3.1	Rovina fonetická	15
2.3.2	Rovina morfologická.....	18
2.3.3	Rovina lexikální.....	21
2.4	Vývoj poměru spisovnosti a nespisovnosti v umělecké literatuře	24
2.5	Funkce nespisovnosti v umělecké literatuře.....	27
2.6	Rozbor próz Terezy Boučkové.....	29
2.6.1	Indiánský běh	29
2.6.2	Křepelice	34
2.6.3	Když milujete muže	36
2.6.4	Rok kohouta	39
2.7	Filmový scénář Terezy Boučkové.....	44
2.7.1	Smradi.....	44
3	Závěr	46
4	Seznam literatury	48
4.1	Prameny	48
4.2	Použitá literatura	48
5	Seznam příloh.....	51
5.1	Dopis od syna Lukáše	51
5.2	E-mail od syna Lukáše	51
5.3	E-mail od slovenského přítele Dušana	51
5.4	E-mail od německého přítele Rainera.....	52

1 Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat literárními díly Terezy Boučkové, konkrétně jejími třemi ranými prózami (*Indiánský běh*, *Křepelice*, *Když milujete muže*) shrnutými do jedné knihy (Boučková, 2007) a jejím pozdějším románem *Rok kohouta* (Boučková, 2008). Prvně jmenované prózy vyšly postupně v 90. letech (1990, 1993, 1995), román pak roku 2008. Zaměřím se na poměr nespisovného jazyka k jazyku spisovnému v těchto dílech, v jakých situacích autorka nespisovnost využívá a jakou má v textu funkci. Mezi díly jsou značné časové rozdíly; lze si tedy položit otázku, zda se užití nespisovných prvků u Boučkové nějakým způsobem vyvíjí. Této části se budu věnovat v druhé části své práce, po teoretickém úvodu.

Svou práci zahájím představením autorky – stručně uvedu několik informací o jejím životě (který je východiskem jejích knih) a poté se zaměřím na její postavení v současné české literatuře.

Následně se přesunu k samotné podstatě spisovnosti a nespisovnosti; dle mého názoru je nutné si ujasnit, co považujeme vůbec za nespisovné. Slovní zásoba je charakteristická neustálou dynamikou, je pro ni typické přesouvání jednotlivých jazykových prostředků z vrstvy do vrstvy. Z tohoto důvodu poukáži i na stratifikaci národního jazyka.

V další kapitole své práce se budu zabývat poměrem spisovnosti a nespisovnosti v historickém vývoji, tedy využitím nespisovných prostředků ve starších textech, tím, zda byly vůbec přípustné a případně za jakých okolností. V současné literatuře je nespisovná čeština hojně využívána, zaměřím se na možnosti využití nespisovnosti v jednotlivých rovinách – v rovině fonetické, morfologické, lexikální a okrajově i v rovině syntaktické. Tyto obecné poznatky pak využiji při zkoumání textů Boučkové.

V závěrečné části porovnáám literární díla a scénář k filmu, který Boučková napsala. I zde mě bude zajímat případné využití nespisovných prostředků. Jedná se především o scénář k filmu *Smradi* (2002), který volně koresponduje s knihou *Rok kohouta*. Nabízí se srovnání, ve které formě díla se nespisovnost objevuje častěji (i když musíme přihlížet k možné úpravě scénáře režisérem či samotnými herci a k absenci polohy vypravěče). V roce 2009 byl zfilmován další scénář Terezy Boučkové *Zemský ráj to napohled*, jímž se ve své práci zabývat nebudu.

Bohužel se mi do ruky nedostal přímo scénář k filmu *Smradi*, proto budu vycházet ze samotného filmu.

2 Vlastní práce

2.1 Tereza Boučková

2.1.1 Biografie Terezy Boučkové

Tereza Boučková se narodila 24. 5. 1957 v Praze rodičům Pavlu Kohoutovi a Anně Kohoutové. Po absolvování základní školy krátce studovala na dvouleté ekonomické škole, poté přestoupila na akademické gymnázium. Další studium jí z politických důvodů nebylo umožněno, vzdělávala se pouze soukromě (navštěvovala jazykovou školu a složila státní zkoušku z angličtiny, zúčastňovala se přednášek tzv. bytových univerzit) a několikrát se neúspěšně pokoušela o přijetí na DAMU. Vzhledem k nespécializovanému vzdělání a podpisu Charty 77 byla zaměstnána pouze v rámci nekvalifikovaných profesí jako uklízečka, listonoška či domovnice. Od roku 1988 se plně věnuje tvůrčí práci.

Její první próza *Indiánský běh* (za niž dostala roku 1990 cenu Jiřího Ortena) byla poprvé publikována roku 1988 v samizdatové edici *Expedice* a v samizdatových periodikách *Revolver* *Revue* (také 1988) a *Host* (1989). Poté vydala prózy *Křepelice* (1993), *Když milujete muže* (1995) a *Krákorám* (1998). Boučková také psala fejetony do novin a nejlepší z nich uspořádala do knihy *Jen tak si trochu schnít [sic!] – fejetony o mužích a lidech* (2004). Roku 2008 napsala zatím svůj poslední román *Rok kohouta*.

Boučková však není pouze spisovatelkou, ale věnuje se i psaní filmových scénářů a divadelních adaptací. V roce 2002 byl podle jejího scénáře natočen film *Smradi*. Její druhý scénář *Zemský ráj to napohled* vyhrál roku 2007 první cenu o nejlepší nerealizovaný scénář a roku 2009 byl zfilmován. Z jejích divadelních adaptací uvedu alespoň Felliniho *Silnici* – premiéra této adaptace proběhla roku 2007 v Klicperově divadle v Hradci Králové.

2.1.2 Postavení Terezy Boučkové v současné české literatuře

Mnozí by Terezu Boučkovou zařadili mezi typické autorky ženské literatury, které se zabývají výhradně ženskými tématy – problematické dospívání dcery v rodině opuštěné otcem (*Indiánský běh*), nešťastná láska či potíže matek samoživitelek (*Křepelice*, *Když milujete muže*). Ale co je to vůbec ženská literatura? Odlišení ženské literatury od literatury bez přívlastku patří do historie; je vázáno na emancipační hnutí, na snahu žen získat rovnoprávné postavení ve společnosti. Tento názor je podpořen faktem, že ani v *Encyklopedii literárních žánrů* (2004) nenajdeme heslo „ženská literatura“. Jediné, co by se tomu mohlo přiblížit, je heslo „červená knihovna“. Směšování těchto dvou pojmů je ale značně nevhodné. L. Machala zmiňuje duplicitu označení ženská literatura – znamená literaturu nejen psanou ženami, ale „*také sentimentální čtivo adresované hlavně nenáročným čtenářkám.*“¹

Boučková vstoupila do literatury velmi razantně, a jak říká V. Brožová, její vstup nelze nechat bez povšimnutí: „*Prvotina Terezy Boučkové byla díky svým kvalitám přijata jako literární událost, ke které je možno vyjádřit se jakkoli, ale která se rozhodně nedá lhostejně přejít.*“² Magnetem podle ní byla nezvyklá otevřenost, která nechala nahlédnout do života autorky a osob jí blízkých (jedná se hlavně o jejího otce, slavného beletristu a dramatika Pavla Kohouta). O její druhé knize, *Křepelici*, V. Brožová tvrdí: „*Tereza Boučková svou druhou knihou záměrně balancuje na hraně mezi literaturou pro ženy a literaturou feministickou, pohrává si s nimi, náznakově zkouší dosah a úhel jejich pohledu, ironizuje je.*“³ Podle A. Hamana je zdrojem feminizmu u Boučkové téma a pojetí muže a ženy: „*V tomto ohledu by se o autorce dalo hovořit jako o představitelce feministického trendu v naší současné literatuře. Její feminismus je možno spatřovat v předem stanoveném pojetí charakteru ženy a muže.*“⁴ I L. Machala řadí Boučkovou k proudu feminizmu, zároveň ale dodává, že její knihy nejsou prodchnuté intenzivní útočností vůči mužům; v kritických slovech jim určeným se objevují poněkud odlišné motivy a přisuzování viny i hříchů není tak schematické.

Pro styl Boučkové je charakteristický minimalismus – krátké kapitoly, které jsou zbaveny všeho, co nesouvisí s dějem. Stejně tak jednotlivé scény jsou pojímány jako filmové záběry přerušované nečekanými střihy. Na malém prostoru (nejen kapitol, ale i celé knihy) se odehrává celý příběh. „*Autorka – patrně u vědomí jednostrannosti svého pohledu i sentimentality prostupující jednoduchý fabulační vzorec – zvolila takový způsob ztvárnění, který by co nejvíce omezil záporné důsledky jejího projektu. Výsledkem je maximální*

¹ Machala, 2001, s. 82

² Brožová, 1994, s. 20

³ Brožová, 1994, s. 21

⁴ Haman, 1996, s. 5

oproštění výpravného podání, které se projevuje v jednoduchých, úsečných větných útvarech, někdy přecházejících v náznakovou neukončenost výpovědi, zámlkovost. Text tak vytváří dojem významové hloubky, jež je skryta za věcnou lakoničností projevu.“⁵

Minimalismus je typický pro prózy v knize *Indiánský běh*. Román *Rok kohouta* se této charakteristice vymyká.

⁵ Haman, 1996, s. 5

2.2 Stratifikace národního jazyka

Základem každého jazyka je jeho spisovná složka. „*Spisovná čeština je kodifikovaný útvar českého národního jazyka, který plní národně reprezentativní funkci. Užívá se v oficiální komunikaci, vědeckých pracích, úředních dokumentech apod. Jde o soustavu pravidel, jejichž dodržování je v určité komunikaci závazné. Norma určuje nejen pravidla pravopisu, ale předepisuje také správnou výslovnost. Kodifikace spisovné češtiny je obsažena zejména v Pravidlech českého pravopisu, Slovníku spisovného jazyka českého a Slovníku spisovné češtiny. Střediskem kodifikace je Ústav pro jazyk český ČAV.*“⁶

Spisovná čeština obsahuje tři hlavní vrstvy – knižní, neutrální a hovorovou. Knižní vrstva je specifická pro slavnostní a oficiální vyjadřování. Osu můžeme ještě prodloužit a za knižností lze najít výrazy archaické a historické. Podle *Příruční mluvnice češtiny (PMČ)*⁷ je podstatný rozdíl mezi archaizmy a historizmy. Prostředky archaické (zastaralé) spisovnou normu postupně opouštějí – pokud se nepřehodnotí právě v prostředky historické, které ve spisovné normě zůstávají. Historizmy pojmenovávají zaniklé historické skutečnosti (lze je považovat za specifický typ termínů).

Nejdůležitější součástí spisovné češtiny je neutrální vrstva. Tvoří základ spisovného jazyka, a proto by tato pozice měla být vždy obsazena. Hovorová čeština tvoří přechodné pásmo mezi spisovností a nespisovností. Jedná se o mluvenou podobu spisovného jazyka, která se užívá v polooficiálních či neoficiálních mluvených projevech. Leckdy je těžké rozlišit, zda daný výraz stále spadá do spisovné (resp. hovorové) oblasti, nebo zda již je výraz nespisovný. Toto rozhodnutí ztěžuje neustálý pohyb ve slovní zásobě, kdy to, co bylo před několika lety nespisovné, může být dnes už hovorové. „*K významným posunům hranice spisovnosti došlo v poslední době; mnohé dříve obecné, slangové či expresivní lexémy jsou dnes hodnoceny jako spisovné hovorové nebo dokonce neutrální: hovorové je dnes např. paráda, zasmrádnout, zglajchšaltovat; deka, game [...]. Tento proces bude i nadále pokračovat.*“⁸

Spisovná čeština může být také označována jako standard.

Pokud prodloužíme pomyslnou osu za výrazy hovorové, dostaneme se do sféry nespisovného jazyka (ten můžeme též nazvat substandard). Podle ČŘJ (*Čeština – řeč a jazyk*)⁹ mezi slova nespisovná patří: slova obecněčeská, oblastní (regionalizmy), nářeční (dialektizmy), slangová (slangizmy), profesní (profesionalizmy) a argotická (argotizmy).

⁶ Hugo, 2009, s. 10

⁷ *Příruční mluvnice češtiny*, 2003

⁸ Čechová a kol., 2008, s. 170

⁹ Čechová a kol., 1996

*Slovník nespisovné češtiny (SNČ)*¹⁰ používá poněkud odlišné dělení, ale ve výsledku se dostaneme ke stejným oblastem. Vymezuje teritoriální dialekty neboli nářečí. Pod termín dialekt také řadí sociolekty, tedy argot, žargon, slang a profesní mluvu. Dále mluví o interdialektech – nejvýznamnějším z nich je obecná čeština, která se užívá v neoficiálních projevech nejenom v Čechách, ale proniká i na Moravu. K nespisovné vrstvě ještě řadí vulgární a obscénní slova: tedy hrubé, společensky nepřipustné výrazy převážně sexuálního podtextu.

Pomocí SNČ definuji několik pojmů spadajících do nespisovné oblasti.

Sociolekt je jazyk určité sociální skupiny, jenž se od národního jazyka odlišuje převážně slovní zásobou, frazeologií a sémantickými dominantami. „*Ve slovanské lingvistice se k sociolektům řadí pouze termíny argot (popř. argot + tajné jazyky), žargon, slang a profesní mluva. K termínu sociolekt by se, naopak, neměly přiřazovat pojmy jako např. obecná čeština nebo vulgární a obscénní slovní zásoba, neboť nejsou skupinově ohraničeny.*“¹¹

Argot v užším slova smyslu se chápe jako mluva společensky deklasovaných vrstev (zloději, žebráci, vrazi aj.), kde hraje důležitou roli utajovací funkce jazyka. Některé argotizmy se postupně začaly užívat i v jiných sociálních skupinách (např. u studentů, v mluvě vojáků) a některé pronikly dokonce až do spisovného jazyka. Pro argotizmy je typická neustálá tvorba nových výrazů, neboť se jejich utajovací funkce časem „odtajní“.

Žargon se většinou chápe jako synonymum slangu, popř. argotu nebo profesní mluvy. V české lingvistice se tento pojem užívá zřídka.

Profesní mluva je „*zvláštní soubor vyjadřovacích prostředků určité skupiny zaměstnanců, kteří při práci nebo při výkonu služby užívají termínů nebo terminologických spojení beze zření k jejich spisovnosti, a to pouze pro jejich výrazovou úspornost a pro jejich spolehlivou jednoznačnost v daných pracovních souvislostech.*“¹² Někdy je problém rozlišit, zda mluva některé skupiny patří do slangu zájmové skupiny, nebo do profesní mluvy (např. myslivecká mluva). Další potíží může být tenká hranice mezi profesionalizmy a termíny.

Za slang v užším významu je považována mluva skupiny lidí, kteří mají společný zájem. Pro slang je typická hra se slovy a zastřená motivace slov. To je jeden z rozdílů mezi slangizmy a profesionalizmy. Prvně jmenovaná skupina slov má pojmenovací motivaci na základě podobnosti, zatímco druhá má vážnou pojmenovací motivaci. To může být i důvodem, proč má slang oproti profesní mluvě velké množství synonym.

¹⁰ Hugo, 2009

¹¹ Hugo, 2009, s. 11

¹² Chloupek; Krčmová; Minářová, 1990. s. 15

Slangů je velké množství – např. vojenský, motoristický, sportovní, cirkusový, hudební a v neposlední řadě školský a studentský či drogový.

2.3 Nespisovnost v jednotlivých jazykových rovinách

Na začátku této kapitoly bych chtěla upřesnit, že v rámci popisu nespisovnosti v jazykových rovinách se budu zabývat výhradně obecnou češtinou a slangy; dialektizmy či regionalizmy, u kterých by bylo také možné provést systematický popis v jednotlivých jazykových rovinách, Boučková ve svých prózách neužívá, tudíž je zbytečné se jimi zabývat.

Dále se zastavím u problematiky slovníků. Hodnocení slov ve slovnících se mění, proto se na ně nemůžeme v posuzování spisovnosti/nespisovnosti zcela spolehnout. Pokud se dané slovo ve slovníku nevyskytuje, neznamená to, že není spisovné. Najdeme i rozdíly mezi jednotlivými slovníky, kdy se může stát, že slovo má různé klasifikace (v jednom slovníku může být označeno jako hovorové, v druhém pak jako expresivní). Dále je důležité zohlednit hledisko mluvčích – leckdy je kodifikace v rozporu s jazykovým cítěním uživatelů jazyka a navíc na možné změny v rozvrstvení slovní zásoby reaguje kodifikace se zpožděním. Přesto je užitečné (a někdy i nezbytné) do slovníků nahlédnout.

Přitom je nezbytné respektovat dvojí hodnocení slov – první hledisko je útvarové (osa spisovnost – nespisovnost) a druhé je hledisko stylové (z hlediska funkce rozlišujeme čtyři hlavní styly – prostěsdělovací, odborný, publicistický a umělecký). Někde se oba způsoby shodují a slovo lze určit jako spisovné/nespisovné, jinde pak najdeme rozdíly – slovo může být nespisovné a zároveň mít stylovou hodnotu běžně dorozumivací (např. pro styl prostěsdělovací je užití nespisovné češtiny bezpříznakové). Lze to nazvat i tak, že se střetává hledisko uživatelů jazyka a hledisko kodifikace. Dříve (v době utváření koncepce funkční stylistiky) bylo typické, že spisovnost zahrnovala stylovost. „*To vyvrátila komunikační praxe, neboť komunikačním situacím neveřejným, neoficiálním je přiměřené nespisovné vyjadřování at' ve sféře prostěsdělovací, tj. běžného dorozumívání, či ve sféře profesní i v krásné literatuře.*“¹³

Podle *Slovníku spisovného jazyka českého (SSJČ)*¹⁴ vychází stylistické hodnocení slov z hlediska spisovnosti a nespisovnosti, z hlediska frekvence a z hlediska citového zbarvení.

2.3.1 Rovina fonetická

Prvky obecné češtiny se nejčastěji vyskytují v rovině hláskové a tvarové. Je to dáno tím, že u těchto rovin můžeme vysledovat jisté pravidelnosti, které jsou na první pohled rozpoznatelné (oproti tomu u lexikální roviny musíme nezdědka nahlédnout do slovníku).

¹³ Čechová, 2008, s. 61

¹⁴ 1. díl, 1960, s. 10

Hláskové jevy tohoto typu se snaží vytvářet iluzi výslovnostní autentičnosti. (Stich, 1975, s. 219)

Uvedené příklady jsem převzala z publikace *Současná stylistika*.¹⁵

V této rovině se často uplatňují tyto prvky (vždy uvedu na prvním místě obecněčeskou variantu a na místě druhém variantu spisovnou):

▪ hláska -í/-ý- místo hlásky -é-

U tohoto jevu nastala zajímavá situace – některé varianty s dříve obecněčeskou hláskou -í/-ý- se diferencovaly od původního spisovného tvaru, nesou zcela nový význam a mohou být řazeny i do spisovné vrstvy. Příkladem tohoto typu může být sloveso *létat* vs. *lítat*. První výraz nese význam *pohybovat se vzduchem* a je zcela spisovný. Druhý tvar znamená *běhat, toulat se* a vyskytuje se jak ve *Slovníku nespisovné češtiny*, tak v *Pravidlech českého pravopisu*.¹⁶ U některých slov zůstává podoba s -í/-ý- zcela obecněčeská (viz *mlíko* vs. *mléko*) a některé podoby jsou obě brány za spisovné (viz *polévka/polívka, kolébka/kolíbka* aj.). Přestože podoby s -í- ve slovech *mlíko, polívka* a *kolíbka* vznikly stejným způsobem, jejich hodnocení se v rámci spisovnosti/nespisovnosti liší.

▪ slabika ou- místo hlásky ú-

Slova začínající na *ou-* místo *ú-* mívají znevažující, hanlivý příznak a spadají do obecné češtiny (např. *ouřad, ouchcapek, outrata* aj.). Na druhou stranu se tato slova vyskytují i v literatuře s pohádkovou či historickou tematikou, kde nesou příznak starobylosti, dávnosti – např. *ouplněk, oucta* (to však nemění nic na jejich útvarové příslušnosti).

▪ skupina hlásek -ej- místo hlásky -ý/-í-

Pro upřesnění se budu zabývat výrazy, které mají -ej- místo -ý/-í- v základu slova (slova s -ej- v sufixu patří do roviny tvarové). Jedná se o hláskový jev uplatňující se i v morfologii.

Obecněčeské podoby s -ej- ve spisovném kontextu jsou často vázány na ustálená spojení, která většinou nesou hanlivý příznak – *brejlí na mě, smejí tady, reje do mě* aj. Sloveso *brejlit* je nespisovné, ale podoba *brejle* je vedle *brýlí* spisovná.

Výrazů s touto hláskovou změnou lze najít velké množství (*tejden, mejdlo, zejtra, cejtít* apod.).

¹⁵ Čechová, 2008, s. 133–136

¹⁶ *Pravidla českého pravopisu*, 2007

▪ protetické v-

Protetické v- na začátku slova značí nejenom příslušnost k obecné češtině, ale i příznakovost – tato slova mají hanlivý nádech. Patří sem výrazy jako *vopice, voni, voblek, votrava, vobec* apod. Opět bychom jich našli velké množství.

Do hláskové roviny patří i varianty výslovnostní, které v rámci realistického záznamu mluvené řeči mohou být graficky vyznačeny. Jedná se o záměnu souhlásek ve skupinách *pč, nč* místo *pš, nš* (např. *lepčí* m. *lepší*, *menčí* m. *menší*), dále mohou některé souhlásky odpadat (*kerý* m. *který*, *japko* m. *jablko*, *pude* m. *půjde*, *skoci* m. *skoč si*, *sme* m. *jsme*), jinde se naopak přidávají (*Hondza* m. *Honza*). V uvedených příkladech je reflektován další jev obecné češtiny v hláskové rovině, a to krácení samohlásek (již zmíněné *pudu* m. *půjdu*, *prosim* m. *prosím*, *chodim* m. *chodím* aj.). K tomuto problému patří i tzv. haplogogie (zánik slabik), která je příčinou vzniku tvarů *pančelka* m. *paní učitelka*, *čéče* m. *člověče*, *páč* m. *poněvadž* apod.

2.3.2 Rovina morfologická

V rovině tvarové nalezneme velké množství prvků, které spadají do obecné češtiny. Pro dosažení jisté přehlednosti budu postupovat podle jednotlivých slovních druhů a u každého z nich vždy popíši možné obecněčeské podoby – uvedu pouze ohebné slovní druhy, u kterých je možno pozorovat změny tvarů.

Stejně jako v případě slovní zásoby i zde se mohou vyskytnout problémy související s dynamikou slovních tvarů: některé tvary dříve spadající do obecné češtiny jsou dnes užívány v běžně dorozumívací oblasti a jsou řazeny do hovorového jazyka, tudíž je jejich útvarová příslušnost relativní. Čerpala jsem z publikace *Současná stylistika*, což je nejnovější příručka, kterou jsem měla k dispozici.

▪ substantiva

Zajímavý případ nastal u koncovek *-i*, *-ové* v nominativu plurálu u maskulin, která označují zvířata. Podoba s *-ové* je pokládána za knižní, ale pokud ji použijeme v rámci nadávky, tak se stává prostředkem expresivním a obecněčeským (např. *volové*, *koňové* aj.) – jistou roli zde hraje i fakt, že je nutné oddělit pojmenování zvířat jako takových (*voli*, *koně*) od nadávek.

Teď přistoupím ke koncovkám feminin, které se uplatňují u maskulin i u neuter – jedná se o koncovky dativu (*-ám*; *kvůli horkám* m. *horkům*) a instrumentálu *-ami*; ta se dále transformuje do podoby *-ama* a tato koncovka se stává rodově unifikovanou (dosud nebyla kodifikována, tudíž stále spadá do obecné češtiny) a její používání je velmi rozšířené (*s holkama* m. *s holkami*, *s klukama* m. *s kluky*, *s kořatama* m. *s kořaty*).

Nesoulad rodu řídicího substantiva a závislého adjektivního přívlastku je znakem expresivity – vyjadřujeme jím tzv. citový rod. Jedná se o spojení *ty kluku ničemná* m. *ty kluku ničemný* apod. Citové zabarvení lze vyjádřit i změnou životnosti – původně neživotným věcem přidáme životné koncovky (nejčastěji se jedná o akuzativní vazby) – např. *našel jsem hřiba*, *zahrajeme si debla* apod. I tyto tvary pronikají do hovorové vrstvy.

▪ adjektiva

Tvrdá adjektiva mají úplně odlišné paradigma pro obecnou češtinu. U maskulin v singuláru se vyskytuje obecněčeská koncovka *-ej* místo spisovné koncovky *-ý* (*starej muž*, *starej hrad* m. *starý muž*, *starý hrad*), neutra mají v singuláru obecněčeskou koncovku *-ý* místo spisovného *-é* (*starý kuře* m. *staré kuře*), u feminin se v singuláru změna koncovek neprojevuje. V plurálu mají všechny rody unifikovanou

obecněčeskou koncovku *-ý* místo *-í* (maskulina životná – *starý muži* m. *starí muži*), *-é* (maskulina neživotná a feminina – *starý hrady*, *starý ženy* m. *staré hrady*, *staré ženy*), *-á* (neutra – *starý kuřata* m. *stará kuřata*).

Tento jev patří mezi nejrozšířenější prostředky obecné češtiny.

I když někteří lingvisté chtějí koncovku *-ej* kodifikovat, zatím stále spadá do obecné češtiny.

▪ pronomina

Ač by se mohly zdát delší tvary přivlastňovacích zájmen (*moje*, *tvoje* apod.) jako obecněčeské, spadají stejně jako jejich kratší varianty (*má*, *tvá* apod.) do spisovného jazyka, resp. do hovorové vrstvy. Delší tvary skýtají navíc tu výhodu, že zamezují obecněčeským koncovkám (viz neutra v singuláru: *mý/moje dítě* vs. *mé/moje dítě* – platí také u všech rodů plurálu).

U přivlastňovacích zájmen pozorujeme i hláskové změny (*mýmu* m. *mému*) a stejně tak odlišné paradigma (viz paradigma adjektiv). Tato problematika se vyskytuje nejen u přivlastňovacích zájmen, ale i u zájmen ukazovacích (*takový/á/é*), identifikačních (*jiný/á/é*), tázacích/vztažných (*jaký/á/é*, *který/á/é*), neurčitých (*nějaký/á/é*, *ledajaký/á/é* aj.) a zájmen totalizující kvantum (*každý/á/é*, *žádný/á/é* aj.).¹⁷

Tvary osobního zájmena *ona* jsou problematické z hlediska dodržování kvantity samohlásky. Jedná se hlavně o akuzativ, kde se často vyskytuje delší forma *jí* místo spisovného *ji*.

▪ numeralia

Problematika spisovnosti a nespisovnosti se týká hlavně číslovek *dva*, *oba* a *tři*, *čtyři*. V prvně jmenovaném případě se jedná o instrumentál, kde jediná kodifikovaná podoba je *dvěma/oběma*. Jelikož koncovka *-ma* značí příslušnost k obecné češtině (viz substantiva), užívají někteří mluvčí ze snahy o správné vyjadřování podobu *dvěmi/oběmi*, která ale nespadá do spisovné normy – zde se jedná o případ hyperkorektnosti. Dále se užívají obecněčeské tvary genitivu (*dvouch/obouch*), dativu (*dvoum/oboum*) a instrumentálu (*dvouma/obouma*).

U číslovek *tři* a *čtyři* by mohly potíže vzniknout u genitivu, ale jak podoba *tří/čtyř*, tak *třech/čtyřech* je nyní spisovná.

Samozřejmě i u číslovek řadových a násobných s tvrdým adjektivním skloňováním lze pozorovat obecněčeské adjektivní paradigma – *čtvrtý*, *několikátý*; *dvojitý*, *pětinásobný* apod.

¹⁷ Rozlišení zájmen jsem převzala z PMČ.

▪ verba

Dříve obecněčeské podoby přítomných koncovek první osoby singuláru (-u m. -í: *kupuju* m. *kupuji*) a třetí osoby plurálu (-ou m. -í: *kupjou* m. *kupjí*) jsou dnes považovány za hovorové.

Je zajímavé, že přítomní podoby první osoby plurálu, kde byla za neutrální brána koncovka -me, dnes ustupují do roviny knižní a na jejich místo se derou tvary pouze s -m na konci (tedy *kupujem* m. *kupujeme*). Tato varianta je většinou označována jako hovorová.

Ve třetí osobě plurálu přítomnosti se také často uplatňuje změna -í v -ej (*bolej* m. *bolí*, *seděj* m. *sedí*).

Tvary préterita končící na souhlásku a mající podobu bez koncovky -l, jsou považovány za obecněčeské (*nes*, *pek*, *tisk* apod.).

U tvarů kondicionálu je třeba uvést dosud spisovnou podobu první osoby singuláru *bych* oproti nekodifikovanému tvaru *bysem* a podobu první osoby plurálu *bychom*, která si také drží svou pozici oproti nespisovnému *bysme*. Kondicionál je pro mnohé uživatele složitý, tudíž se v psané podobě můžeme setkat i s případy: (*a*)*by jsem* m. (*a*)*bych*, (*a*)*by jsme* m. (*a*)*bychom* atd.

2.3.3 Rovina lexikální

V této rovině je těžké určit nějaké obecné tendence, podle nichž bychom poznali obecněčeské výrazy. Leckdy musíme nahlédnout do slovníku, abychom zjistili, zda je dané slovo spisovné, či ne (o problematice slovníků jsem již hovořila): „Klasifikovat lexikální jednotky podle distinkce spisovnost – nespisovnost a uvnitř nespisovnosti podle příslušnosti k jednotlivým tzv. útvarům jazyka je úkol nejen složitý a obtížný, ale i problematický.“¹⁸ Podle kapitoly Stratifikace národního jazyka víme, které výrazy jsou nespisovné; jisté nesnáze nám ale může působit identifikace těchto konkrétních jednotek v textu.

Zastavila bych se u expresivních slov. „*Expresivní výraz je nám projevem osobního – třeba kolektivně zobecnělého – zaujetí člověka na skutečnosti, kterou slovem vyjadřuje. Jeho základním jazykovým rysem je nápadnost v systému jazyka, a to v dvojitě aspektu: formálním (v nejširším smyslu slova) a významovém – u výrazů inherentně expresivních, a jenom významovém – u slov adherentně expresivních. Psychickým základem expresivní významové složky slova je nejen emocionálnost, [...], nýbrž také úsilí volní.*“¹⁹

Expresivitu lze dělit do tří skupin – inherentní, adherentní a kontextová. První dva druhy expresivity spadají do lexikologie, poslední je pak záležitostí stylistiky.

Inherentní expresivitu lze charakterizovat tím, že expresivnost je neoddělitelnou součástí významu slov (často je dána hláskovou podobou či slovtvornou stavbou). Hlásková podoba v podstatě není postižitelná v synchronním zkoumání slov, přesto je možné postihnout některé její rysy – expresivní jsou hláskové skupiny *-ajs/-ajz-* (*rambajz, klapajzna*) a slova začínající na skupiny hlásek *cv-/čv-* (*čvachtat*). Nejobsáhlejší skupina výrazů s inherentní expresivitou je daná příponami slova. Tyto přípony zpravidla označují výkyv od neutrálního slova buď z hlediska kvalitativního (pejorativnost – meliorativnost), nebo kvantitativního (augmentativnost – deminutivnost). Nejvíce expresivních sufixů najdeme u maskulin (*-ák, -áč, -an, -as, -ec, -och/-ouch, -oun, -our, -era/-ěra/-ura*), u feminin se jedná o sufixy *-na, -anda/-inda, -izna, -ajzna, -ule* a u neuter *-isko*.²⁰ Některé z uvedených přípon jsou typické pro augmentativa (*-ák, -izna/-ajzna, -isko*).

Dále mezi výrazy s inherentní expresivitou patří slova hybridní, jež jsou složena z domácího základu a cizí přípony (*-ista, -ant, -átor, -ián, -ius*), pak slova, kde se pomocí přípon (*-ina, -dlo*) mění neživotnost v životnost: *umazanina, koupadlo*. Sufix *-árna* je dalším

¹⁸ Daneš, 2004, s. 31

¹⁹ Zima, 1961, s. 51

²⁰ Každý sufix má svá specifika – ne všechna slova s těmito sufixy jsou expresivní; bohužel nemám dostatek prostoru tato specifika uvádět. Ze stejného důvodu neuvádím u jednotlivých sufixů příklady.

prostředkem tvoření těchto výrazů (jedná se o významovou změnu slovo-tvorného typu): *sviňárna, chlebárna*. Nakonec sem patří substantivní deminutiva a subjektivní citoslovce.

Do skupiny slov s adherentní expresivitou řadíme výrazy, jež ve svém základním významu nejsou nositeli expresivity – ta je obsažena ve významu přeneseném, který je patrný až z kontextu (např. *roboty*). Pro tvorbu slov s tímto druhem expresivity se často uplatňují latentní znaky neutrálních slov (např. latentním znakem obyvatele Skotska je lakomost; vzniká tedy přenesený význam výrazu Skot – lakomec).

Kontextová expresivita vzniká zpravidla tím, že autor užívá v určité stylistické vrstvě způsobu vyjádření ze stylistické vrstvy jiné nebo spojuje prvky jazykově nápadně odlišné.

Problematická je sféra slangu. Jak již bylo zmíněno v předchozím textu, slangizmy se vyznačují metaforičností a synonymií. Problém je v tom, že daný výraz může být ve svém původním významu spisovný, ale v přeneseném významu již tomu tak být nemusí – často se jedná o adherentní expresivitu (např. slovo *havrani* – původní význam *ptáci*, přenesený slangový význam *zaměstnanci pohřební služby*). Nelze přehlédnout fakt, že tato vrstva slovní zásoby se výrazně posunuje směrem ke spisovnosti.

Do jisté míry lze za obecně-česká považovat univerbizovaná slova. Ale i zde se může stát, že dané výrazy spadají již do hovorové spisovné vrstvy. Na problematičnost klasifikace univerbizovaných výrazů upozorňuje F. Čermák: „...*spisovné jsou univerbizace pravák, zubař či školák, zatímco dopravák, srdcař či cirkusák jsou nepochopitelně obecné, jakkoli jsou těm prvním třem zcela analogické; další tisíce obecně-českých univerbizací však už nikde evidovány nejsou.*“²¹

Jiná situace panuje u složených slov. Dříve spadala do sféry profesní či slangové, dnes se již užívají ve spisovném jazyce. Jedná se o slova *vodoinstalace, fotobuňka, listonoš, elektrospotřebič* apod. Tento pohyb neustává ani dnes: některé názvy dosud nevžitě či neobvyklé jsou posuzovány jako profesionalizmy: *profihokej, kinohvězda, taxihavárie* apod. (lze předpokládat, že pravidelné užívání těchto slov povede k tomu, že je kodifikace přípustí).

Do této roviny bych zařadila i frazeologické obraty. *Slovník české frazeologie a idiomatiky* posuzuje frazémy takto: „...*jednotlivé frazémy jsou zaznamenávány tak, jak skutečně žijí v běžně mluveném jazyce, v jazyce národa, v konkrétním vyjadřování českých mluvčích; mají proto často hláskovou a tvarovou podobu obecně českou (spisovná podoba by tu pro většinu mluvčích zněla nepřirozeně a vyumělkovaně).*“²² Podle F. Čermáka je většina frazémů nespisovných, nebo se v nich spojují oba póly (tj. spisovnost a nespisovnost); čistě

²¹ Čermák, 1996, s. 16

²² *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*, 1983, s. 14

spisovných frazémů najdeme poskrovnu (Čermák, 1996, s. 15). I ve frazeologické vrstvě lze nalézt variantnost – ukáži to na příkladu frazému *kouká jak tele na nový vrata*. Zde máme hovorový výraz *kouká*, který lze nahradit nespisovným *čumí/vejrá*, nebo spisovným *zírá*. Stejně tak koncovku adjektiva můžeme převést do spisovné vrstvy – *...nová vrata*. Tento frazém má několik lidových obměn, které zde nebudu uvádět. Také čistě spisovný obrat *jsme v koncích* lze přeměnit na vulgární *jsme v hajzlu/v prdeli*.

Syntaktickou rovinou se budu zabývat pouze okrajově, proto jí nevěnuji celou kapitolu. Povšimnu si zde hlavně zapojení věty do kontextu. Je nutné rozlišovat, zda se nespisovný, resp. obecněčeský prostředek vyskytne v řeči postav, nebo v řeči vypravěče. V prvním případě se jedná o nápodobu mluvené řeči, tudíž je nespisovnost přípustná a je posuzována jako bezpříznaková. „*Syntaktická stavba v řeči postav může být stylizací spontánního projevu – na hodnocení spisovnosti či nespisovnosti větných struktur jsme rezignovali – vhodnější je termín **mluvenostní syntax***.“²³ Do tzv. mluvenostní syntaxe bych zařadila vytýkání, dodatkové připojování informací, anakolut, zeugma a porušení aktuálního členění. V okamžiku, kdy se tyto prostředky objeví v pásmu vypravěče, stávají se příznakovými, tj. nespisovnými.

²³ Čechová, 2008, s. 311

2.4 Vývoj poměru spisovnosti a nespisovnosti v umělecké literatuře

V této kapitole použiji jako zdroj dvě studie, které reflektují pronikání nespisovných prvků do umělecké literatury. První z nich, *Spisovná a nespisovná čeština v umělecké literatuře*²⁴ od P. Mareše, pojímá vývoj komplexněji a podrobněji. Druhá studie s názvem *K obecné češtině v současné krásné próze (Ota Pavel)*²⁵ se soustředí na 60. léta 20. století,²⁶ kdy je proniknutí obecné češtiny do umělecké literatury nejmarkantnější. Obě studie se zabývají výhradně prózou.

V době národního obrození byl kladen důraz na exkluzivitu jazyka, připouštěny byly pouze prostředky spisovné. Postupně se výrazové prostředky rozšiřují a prvky různých útvarů a vrstev jazyka mohou do textů pronikat ve funkci charakterizační, tj. slouží k regionálnímu, sociálnímu a generačnímu zařazení subjektů a mnohdy také vyjadřují jejich aktuální emocionální rozpoložení. Nakonec může umělecký text plně využívat jazyk ve všech jeho rovinách. Spisovné a nespisovné prostředky jsou v textu rovnocenné a mohou v něm plnit rozličné funkce.

Ve 30. letech 19. století začínají do umělecké literatury pronikat dialekty, jež charakterizují postavy z hlediska jejich regionální a sociální příslušnosti. Tento jev souvisí s vývojem české literatury, konkrétně s žánrem realistické vesnické prózy. Obecná čeština se objevuje až v období naturalizmu ke konci 19. století, a to převážně v dílech Karla Matěje Čapka-Choda.

Na počátku 20. století je v rámci průniku nespisovnosti do umělecké literatury důležitý román *Osudy dobrého vojáka Švejka* od Jaroslava Haška. Zde je patrný rozdíl ve vyjadřování vypravěče (jeho řeč je čistě spisovná až knižní) a postav, kde má obecná čeština široké zastoupení. Od 20. let 20. století se pozice nespisovné češtiny v próze upevňuje; hlavní náplní je obecná čeština a slangy, dialekty ustupují. Zajímavá je i situace ve spisovném jazyce: „...po první světové válce, avšak nikoli hned naráz, se oprostil od mnoha knižních prvků (přesněji: mnohé prvky byly odsunuty do vrstvy knižních a archaických prostředků) a sblížil se s jazykem běžně mluveným.“²⁷

V první polovině 50. let se obecná čeština stává charakteristickou pro něco dílčího, netypického – je spojena s minulostí a de facto pokládána za zaniklou (na základě zásahu vyšší autoritativní moci). Užívá se jako poukaz na společensky negativní postavy a jevy.

²⁴ Mareš, 1995, s. 233–240

²⁵ Stich, 1975, s. 215–223

²⁶ Studie je rozdělena na dvě části; vycházela jsem z té první, teoretické, která se zabývá vývojem pronikání obecné češtiny do literatury; druhá část se zabývá konkrétními texty Oty Pavla z počátku 70. let.

²⁷ Hausenblas, 1969, s. 93

Přelom 50. a 60. let posiluje postavení obecné češtiny, dokonce je považována za hlavní prostředek inovace literárního vyjádření. Postupně se její dominance oslabila.

Pro 70. léta je typická oscilace mezi spisovnou a nespisovnou češtinou, která se stává zdrojem napětí, kontrastu, překvapení. V 80. letech dochází k zajímavému jevu: „*Nespisovné vyjadřování (mnohdy spojené s vulgarismy) často fungovalo jako poukaz na nekonvenční, alternativní postoje, jako výraz opozice vůči oficiálně hlásaným hodnotám [...], naproti tomu spisovný jazyk získal příznak cizosti a nepřátelství.*“²⁸

Po roce 1989 zmizela z užívání spisovnosti/nespisovnosti pravidelnost a důslednost – prosazuje se spontaneita, volná hra s jazykem a psané texty se snaží detailně napodobovat specifika mluveného vyjadřování.

Starší studie A. Sticha navíc uvádí možné důvody proniknutí obecné češtiny do prózy (nazývá jej zvrát): „*Na první pohled nejzřetelnějším a nejnápadnějším podnětem k němu byla literatura překladová [...]; ale hlavní jeho příčiny je nutno hledat hlouběji, v stavu a vývoji samé české literatury a jejího jazyka. Důležitým momentem tu bylo zvláště úsilí o zvniternění prózy, o její subjektivizaci, o zachycení všech citových rozměrů současného člověka.*“²⁹ Dále mluví o uvedení nového hrdiny do literatury, současného mladého člověka, pro něhož je nespisovné vyjadřování charakteristické – lze za tím hledat snahu po osobitém vyjádření. Mládež a některé skupiny intelektuálů se pomocí nespisovnosti vyhranily oproti konvencím a odlidštěným institucím, jež byly reprezentovány právě spisovnou češtinou (Stich, 1990, s. 114). V tomto tvrzení se ostatně shoduje s Marešem (viz výše).

A. Stich se také podrobněji vyjadřuje k oslabení dominance nespisovnosti v próze. Příčiny spatřuje v tom, že se nepřestala vydávat umělecká díla společensky závažná a působivá, která stavěla na základě spisovného jazyka. Druhou příčinou byla módní vlna – užívání obecné češtiny se zhostili podřadní autoři, kteří obecné prvky uplatňovali mechanicky a v nadměrném množství, bez zřetění k jejich funkci.

V současnosti je spisovná čeština považována za základ, na němž vynikne případné užití prvků nespisovných. „*Bez ohledu na to, zda autor užije více nebo méně prostředků stojících mimo spisovnou normu [...], není možno realizovat estetickou složku literární komunikace bez opory neutrální vrstvy spisovné. Ta tvoří jakési pozadí, nepříznakovou vrstvu pro možné vyjádření téhož obsahu, od níž se autorské využití výrazových prostředků záměrně liší. Bez zkušenosti s neutrální vrstvou spisovného jazyka by také nebylo možno stylově aktivní prvky identifikovat.*“³⁰

²⁸ Mareš, 2008, s. 113

²⁹ Stich, 1975, s. 217

³⁰ Čechová, 2008, s. 310

V této kapitole byly zmíněny funkce nespisovnosti v umělecké literatuře. Tomuto jevu se celistvěji a podrobněji budu věnovat v následující části.

2.5 Funkce nespisovnosti v umělecké literatuře

Jak už jsem naznačila, jednou z hlavních funkcí nespisovných prostředků v textu je funkce charakterizační. Zvolené výrazové prostředky mohou zdůrazňovat teritoriální příslušnost (pomocí dialektů), sociální zařazení (sociolekty, slangy), profese či zájmy (profesionální mluva, slangy). S tím souvisí i aspekt realističnosti a důvěryhodnosti. Je zřejmé, že malé dítě nebude mluvit plně spisovně, stejně tak lidé ze společenského dna apod. Z tohoto důvodu bude nutné uvést stručný popis díla a hlavně postav, aby bylo možné posoudit jejich vyjadřování na základě jejich povahy. K. Hausenblas k tomu dodává: „...*obecná čeština je pro obyvatele Čech zcela běžným a bezpříznakovým dorozumívacím útvarem, zcela paralelním k jejich nářečí* [rozuměj moravskému – pozn. autora] *a [...] s užíváním obecné češtiny primárně není spojen ani odstín ‚panskosti‘ ani ‚vulgárnosti‘.*“³¹ Aspekt bezpříznakovosti obecné češtiny reflektuje i K. Komárek, který připisuje charakterizační funkci i prostředkům spisovným: „*A právě na tomto pozadí, kdy obecně české nespisovné prostředky ztrácejí svou příznakovost, může dojít k tomu, že jako příznakové a tedy vhodné k charakterizaci postav vyniknou původně neutrální prostředky spisovné.*“³²

Narazili jsme zde na zajímavý problém, a to užívání obecné češtiny moravskými autory. A. Stich se k tomu vyjadřuje takto: „*Někdy se připomíná, že autoři moravského původu, [...], jsou vůbec zbaveni možnosti volit, zda budou užívat obecné češtiny a slangů, nebo ne, protože Moravanům je obecná čeština cizí, působí na ně vulgárně. To je ovšem klam – máme totiž právě mezi autory, které můžeme považovat za hlavní představitele oné ‚obecně české‘ literatury, i některé spisovatele pocházející z Moravy...*“³³

Nespisovná čeština se převážně vyskytuje v pásmu řeči postav (symbolizuje mluvenou komunikaci), zatímco spisovný jazyk je užit v pásmu vypravěče. Může dojít k situaci, kdy vypravěč je zároveň i jednou z postav, tudíž by mohl používat oba póly.

Další funkcí je vyjádření emocionality: „*Emocionální akcent může být jednou vyjádřen spisovným prvkem v nespisovném okolí [...] a podruhé naopak prvkem nespisovným, proti němuž stojí kontrastně vyjádření spisovné.*“³⁴ Z uvedeného citátu lze usuzovat, že emocionalita je založená na kontrastu spisovnosti a nespisovnosti. Emocionální postoj mluvčího (ať už kladný, nebo záporný) bývá vyjadřován expresivními výrazy. Mezi kladné expresivní příznaky patří příznak shovívavý, mazlivý, eufemistický, libostní a žertovný. Tyto výrazy nepatří do nespisovného lexika (viz kapitola Stratifikace národního jazyka). Oproti

³¹ Hausenblas, 1969, s. 92

³² Komárek, 1996, s. 169

³³ Stich, 1990, s. 115

³⁴ Mareš, 1995, s. 238

tomu výrazy se záporným příznakem – slova pejorativní a vulgární – jsou do nespisovné vrstvy řazeny.

P. Mareš (1995, s. 234) si pokládá otázku, zda je nutné použít nespisovné prostředky k vyjádření emocionality, zda by stejnou funkci nezvládly prostředky spisovné. Podle mého názoru se v některých případech nelze vyhnout nespisovnosti, pokud usilujeme o důvěryhodnost emocí. Samozřejmě že emocionalitu je možné v textu vyjádřit i prostředky grafickými (znásobené užití znamének, tučné písmo, kapitálky apod.). Proti sobě zde vystupuje aspekt emocionality a intelektuálnosti. O tomto protikladu můžeme uvažovat i takto: čím je člověk vzdělanější, tím je snazší uvěřit, že i v emocionálně vypjatých situacích bude mluvit spisovně.

Dalším zajímavým jevem je protiklad aktualizace a automatizace. Z počátku byly nespisovné variety brány jako silná aktualizace uměleckého jazyka, zvolené prostředky byly neotřelé, nové; postupně jejich (někdy nadměrným) užíváním neotřelost zmizela a nespisovnost se stala něčím automatickým, někdy dokonce i nudným. (Stich, 1990, s. 115)

2.6 Rozbor próz Terezy Boučkové

U každé prózy nejprve uvedu stručnou obecnou charakteristiku děje a postav, poté se zaměřím na obecněčeské prvky v jednotlivých rovinách. V první próze popíši výskyt i případnou absenci prvků podle teoretické části (viz kapitola 2.3), v dalších prázách si budu všimnat pouze obecněčeských prvků, které se v próze vyskytují.

U některých příkladů jsem použila tučné zvýraznění jako prostředek upozornění na mnou avizované kontrasty. Žádné zvýraznění tohoto typu není v próze původní.

Nelze uvádět veškeré výskyty jednotlivých obecněčeských prvků; v případě jejich malého výskytu jsem je uvedla všechny, v případě jejich četného výskytu jsem uváděla pouze několik příkladů. Z tohoto důvodu nelze brát za určující hledisko počet uvedených příkladů, neplatí úměra: čím vyšší počet příkladů, tím častější výskyt daného obecněčeského prostředku v textu.

V rovině fonetické a morfologické jsem tvary ponechávala v takovém tvaru, v jakém se nacházely v próze. Naopak v rovině lexikální jsem uváděla u jmen tvary v nominativu (singuláru, či plurálu) a u sloves tvary infinitivní.

Charakteristiku výrazů expresivních, slangových a vulgárních jsem převzala ze čtyř svazků *Slovníku spisovného jazyka českého*³⁵ a *Slovníku nespisovné češtiny*.

2.6.1 Indiánský běh

Tato próza je rozdělena na čtyři kapitoly – první kapitola s názvem *Indiánský běh* je vyprávěna v ich-formě, která vyvolává dojem autobiografičnosti. Reflektuje se v ní život vypravěčky od dětství po dospělost; hlavní postavy jsou její sourozenci (Paprsek, Luna), matka (Alfa), vlastní otec (Indián), jeho nová žena (Múza) a muži, kteří se na kratší či delší dobu stali otci náhradními (např. Karbaník, Monolog). Druhá část, *Žena z okolí Týru*, má stejnou vypravěčku jako kapitola první a pojednává o jejím manželství a touze otěhotnět (navazuje na část první).

Celkově se o těchto dvou kapitolách dá říci, že hlavní postavy mluví převážně spisovně. V okamžiku, kdy se do děje dostane nějaká epizodní postava (kriminálnice, soused), můžeme v jejich mluvě pozorovat obecněčeské prostředky (viz dále); v případě promluvy kriminálnice se objevují i vulgarizmy – *doprdele*, *kráva*, *kurva*, *nešukat*, *sviňák*. (Boučková, 2007, s. 37, 49, 50)

³⁵ I. díl A-M, 1960; II. díl N-Q, 1964; III. díl R-U, 1966; IV. díl V-Ž, 1971

Třetí část s názvem *Končiny štěstí, končiny ticha* zahrnuje v podstatě týž děj jako ten, se kterým jsme se seznámili v části první (*Indiánský běh*), ale je vyprávěn ve třetí osobě (erformě) a předmětem vyprávění je život Alfy (vypravěččina matka z první kapitoly). Tato část zobecňuje konkrétní případ Alfy a ukazuje obraz žen, které hledají lásku a neváhají pro ni leccos obětovat:

„*Ráno vstane, oblékne se, udělá tatínkovi snídani... Jmenuje se Anna, Olga, Věra, Zuzana, Dorka, Jiřina, Marta, Jarmila, Kateřina...*“ (Boučková, 2007, s. 78)

Obecněčeské prostředky zde téměř nenajdeme, pouze dva obdobné případy sloves: tvar *seděj* užitý ve vnitřním monologu vypravěčky a tvar *bolej* v promluvě otce vypravěčky. (Boučková, 2007, s. 71, 77)

Závěrečná kapitola se nazývá *Krok, sun, krok...* a reflektuje počátky života autobiografické hrdinky a jejího manžela v novém domě, adopci dvou romských dětí a následné vytoužené otěhotnění. I zde se objevují vulgarizmy – *hovno, sere*. (Boučková, 2007, s. 83)

Nyní pojednám o obecněčeských prostředcích, které se souhrnně nachází ve všech kapitolách prózy.

- rovina fonetická

Vypravěčka důsledně dodržuje hlásku *-é-* uprostřed slova, neobjevují se zde výrazy, kde by bylo použito obecněčeské *-í-*. Zajímavé je, že se v próze vyskytl jak tvar *polívka*, tak tvar *polévka*. (Boučková, 2007, s. 43, 80)

Oba tyto tvary jsou ale spisovné.

V textu se nevyskytlo žádné slovo s obecněčeskou slabikou *ou-* místo spisovné hlásky *ú-*.

Co se týče podoby *-ej-* místo *-ý-*, v pásmu vypravěčky je dodržována spisovná podoba: *sýr, rýpla*. (Boučková, 2007, s. 14, 28)

V některých dialozích se vyskytuje obecněčeská podoba s *-ej:* *bejt, žvejkačky*. Tento poznatek však nelze generalizovat. (Boučková, 2007, s. 36, 50)

Protetické *v-* se v celém textu objevuje pouze v promluvě epizodní postavy, konkrétně studnaře – *vohněm, nevodstřelim*. (Boučková, 2007, s. 47)

U tvaru *vohněm* je patrný kontrast mezi promluvou postavy a pásmem vypravěčky: „*Na to se musí jedine pod vohněm, ´ řekl, hodil do sebe těch ohňů několik...*“

V mluvě postavy studnaře se objevují další obecněčeské fonetické prostředky, a to krácení – *nepustim, nevodstřelim* a vypuštění hlásky – *dyž*. (Boučková, 2007, s. 46, 47)

V promluvě další epizodní postavy, sousedky Šebkové, se vyskytl zajímavý tvar, který v sobě spojuje změnu hlásky způsobenou asimilací znělosti (hláska *n* se mění na *m*), krácení a vypuštění hlásky – *pámbu*. Dvakrát je tento tvar užit v její promluvě a jednou pak v pásmu vypravěčky. (Boučková, 2007, s. 79, 82, 93)

- rovina morfoloická

Obecněčeská koncovka *-ama* se v textu neobjevuje často, ale několikrát se vyskytuje, a to jak u feminin, tak u maskulin (pouze jeden výskyt) – *kapsama*, *ponožkama*, *flaškama*, *kalhotama* a *vojákama*. (Boučková, 2007, s. 13, 38, 41, 58, 87)

V případě tvarů *kapsama* a *flaškama* je tato koncovka i u předcházejícího adjektiva, resp. ukazovacího zájmena – *prkennýma kapsama*, *těma flaškama*. Vyskytuje se jak v řeči postav, tak v promluvě vypravěčky. V posledně jmenovaném případě se nepochybně jedná o vyjádření emocionality:

„*Je to jako s těma flaškama, které jsi raději hodil do popelnice, než abys je šel vrátit, vyjela jsem naštvaně.*“

U této věty si můžeme povšimnout, že vypravěčka použila vedle obecněčeské koncovky *-ama* vztažné zájmeno ve spisovném tvaru (*které*).

V jednom případě se v textu vyskytlo zživotnění původně neživého předmětu (výraz citového zabarvení), a to v promluvě epizodní postavy:

„*Pojď, dáme si ruma.*“ (Boučková, 2007, s. 25)

U adjektiv v pásmu vypravěčky je dodržováno spisovné paradigma koncovek. V řeči postav se vyskytuje i obecněčeské paradigma, ale opět nelze tento jev zobecňovat. Většinou se jedná o promluvy epizodních postav – *záhrabskej*, *hnusnej*, *napnutý (lano)*, *(to je) neuvěřitelný, šťastný a veselý (vánoce)*. (Boučková, 2007, s. 47, 50, 55, 86, 92)

U pronomin dodržuje vypravěčka délku osobního zájmena *ona* – ukáži to na větě, kde lze pozorovat spisovnou délku jak v dativu, tak v akuzativu:

„*...odejmula jí kapesné, sledovala ji...*“ (Boučková, 2007, s. 17)

Poněkud nedůsledná je vypravěčka u slovesných tvarů první osoby jednotného čísla – někde užívá koncovku *-i*, jinde pak *-u*. Za všechny tvary uvedu tento příklad: „*...já vařím a vyvařuji, natírám, uklízím suť, myju dětem...*“ (Boučková, 2007, s. 83)

Žádný systém v užívání těchto tvarů jsem nevysledovala.

Slovesa první osoby plurálu přítomného mají tvar se sufixem *-me* na konci, pouze v jednom případě, v přímé řeči, autorka použila tvar s *-m* na konci (který je hovorový, tudíž spisovný) – *pošlem*. (Boučková, 2007, s. 88)

Tvary třetí osoby plurálu přítomnosti (*seděj, bolejí*) jsem již reflektovala výše v textu v obecné charakteristice prózy.

Spisovný kondicionál je důsledně dodržován – *bych, abychom*. Obecněčeské podoby kondicionálu se neobjevují. (Boučková, 2007, s. 8, 32)

U préterita vypravěčka výhradně používá spisovnou podobu s koncovkou *-l*: *houstl, pomohl*. (Boučková, 2007, s. 12, 14)

- rovina lexikální

Pro tuto prózu je typické užívání deminutiv (patří do inherentní expresivity). Dle mého názoru je lze rozdělit do několika skupin. První skupinou jsou zdobněliny, které používá vypravěčka, když popisuje děj ze svého dětského pohledu (tyto výrazy se vyskytují převážně v první části textu) – *teploučké břicho, parčík, komputky, traktůrek*. (Boučková, 2007, s. 7, 8, 9)

Druhou skupinou deminutiv jsou výrazy, jejichž užití je podmíněno kladným osobním vztahem vypravěčky ke skutečnosti. V následujících příkladech mluví vypravěčka o dětech a věcech s nimi spojených: „...*tohle je tvoje miminko, tvoje vytoužené děťátko, ještě botičku...*“ (Boučková, 2007, s. 59)

Do této skupiny bych zařadila i výraz *domeček* – vypravěčka mluví o svém domě a z kontextu je patrný kladný emocionální vztah k objektu. (Boučková, 2007, s. 92)

Třetí skupinu zdobnělin vypravěčka používá, pokud chce vyjádřit menší míru vlastnosti nebo rozměru – jedná se o substantivní deminutiva kvantitativní: *pinčlík, (noční) stoleček*. (Boučková, 2007, s. 41, 44)

V několika případech je v textu užit spolu s deminutivem i výraz neutrální:

„*Trhaviny měl zastrčené v zadní kapse kalhot a rozbušky v kapsičce u košile.*“ (Boučková, 2007, s. 47)

Zajímavým výrazem, který by také mohl spadat do této skupiny, je tvar *koláčiček* (v textu je přítomen i tvar *koláč – stovky koláčů a koláčičků*). Pokud bychom chtěli vyjádřit menší velikost koláče, asi bychom použili spíše výraz *koláček*. Zde se pravděpodobně jedná o citové zdůraznění malého rozměru. (Boučková, 2007, s. 23)

Čtvrtou skupinu tvoří ustálené obraty – *dopisy se srdíčky, (vánoční) stromeček*. (Boučková, 2007, s. 87, 92)

Další výrazy s inherentní expresivitou jsou: *šlohnout, vajgl, cucflek, kydnout, zalígrovat*. (Boučková, 2007, s. 9, 15, 16, 36, 48)

Dále se zde vyskytují slova s inherentní expresivitou, jež je dána příponami: *koupadlo, saniťák, sviňák*. (Boučková, 2007, s. 15, 30, 50)

Mezi slova s adherentní expresivitou jsem zařadila: *tajní, přišít, žabák, kocoury* (Boučková, 2007, s. 34, 37, 47, 84)

„*Pořekadlo, že pod svícnem je největší tma, se v tomto případě nepotvrdilo a profízlomaný dům přepadli tajní.*“

„*Doprdele, zase mi přišijou výtržnost a budu se tu placatit až do neděle...*“

„*Je to tvrdota, ten záhrabskej žabák!*“

„*... já zase všechno vymalovala, protože Valčík dělá kocoury...*“

Univerbizovaná slova se v textu příliš neobjevují, ale několik výskytů zde je – *přepadovka (přepadová akce), dešťovka (dešťová voda)*. (Boučková, 2007, s. 24, 26, 37, 44, 91)

Univerbizované výrazy se tvoří převážně z dvouslovného pojmenování (substantivum a adjektivum ve funkci přívlastku shodného). Z tohoto hlediska lze za poněkud zvláštní typ univerbizace považovat i výrazy *účko (pokoj pavilonu U) a reprobredna (soustava reproduktorů)*. (Boučková, 2007, s. 44, 66)

Podobnými výrazy jsou slova zkrácená – *profík (profesionál), cígo (cigareta)*. (Boučková, 2007, s. 24, 37)

Vulgarizmy jsem již popsala v obecné charakteristice prózy.

V syntaktické rovině je zajímavé nedodržování spisovné interpunkce – celkem třikrát chybí v textu čárka. Jednou je to v přímé řeči, dvakrát pak v pásmu vypravěčky:

„*Nechala Lunu, ať si dělá co chce, ale měla jedinou podmínku...*“

„*...chodila jsem tam dva měsíce plakat, dělej si s tím co chceš, ...*“

„*Chtěla jsem vědět, co se stalo ale ona ze sebe vyrazila, že tady nebude...*“

(Boučková, 2007, s. 17, 19, 27)

V prvních dvou případech je nespisovná interpunkce dána frazeologickým rázem vyjádření.

Pokud se zamyslím nad funkcí použitých obecněčeských prostředků, v pásmu postav (převážně epizodních) se uplatňuje především funkce charakterizační; ať už se jedná o postavu kriminálnice, v jejíž řeči se objevují vulgarizmy, nebo o postavy „obyčejných“ lidí (studnař, sousedé), u nichž se pravděpodobně jedná o nápodobu tradiční, lidové řeči. S těmito promluvami kontrastuje vyjadřování nejen vypravěčky, ale i vyjadřování hlavních postav (protiklad lidovosti a intelektuálnosti). Velmi dobře je tento kontrast vidět ve scéně, kdy se vypravěčka ocitne ve vězení. Ona stále mluví spisovně (její příslušnost ke společenské vrstvě

se nemění), zatímco kriminálnice, s níž obývá místnost, používá prvky obecné češtiny (je to „příslušnice“ společenského dna):

„*Ty se nebojíš? ‘zeptala jsem se.*

,Nejlepší by bylo, kdyby se nešukalo vůbec. ‘

Večer jsem ji našla, jak sedí na bobku za vraty našeho lázeňského domu a brečí. Snažila jsem se ji zvednout.

,Pitomec hnusnej! ‘mlela přiopile a odstrkovala mě.

,Co se stalo? ‘Dřepla jsem si k ní. Bylo mi jí líto.

,On mi to udělal. ‘

,Co? ‘

,Právě, že všechno! A dal mi za to jenom žvejkačky, sviňák! ‘³⁶

Pro pásmo vypravěčky (i její promluvy) je typické, že obecněčeské prostředky se v něm objevují pouze v případech souvisejících s vyjádřením emocionality:

„*Je to jako s těma flaškama, které jsi raději hodil do popelnice, než abys je šel vrátit, ‘ vyjela jsem naštvaně. ‘³⁷*

„*...ječím na Valčíka, ječím a spílám mu, že je jako zpomalený film a se vším se tak sere, a hovno dělá... ‘³⁸*

Kladný emocionální postoj vypravěčky je vyjádřen převážně deminutivy.

2.6.2 Křepelice

Tato próza je oproti předchozí zdatelně kratší – jak celkovým rozsahem, tak rozsahem jednotlivých kapitol (leckdy se skládají pouze z několika řádek). Hlavní postavou je Hana, která je rozvedená a má dvě děti – každé s jiným mužem. Prvního syna Janka má s Jiřím, který ji opustil kvůli hudbě, druhého syna Filipa má pak s Oldřichem, který je ženatý s její kamarádkou (Olgou). Oproti předchozí próze není vypravěčem žádná z postav.

Celkově se dá říct, že pásmo vypravěče je převážně spisovné. Obecněčeské prostředky se objevují spíše v řeči postav (i tak v minimálním množství).

- rovina fonetická

Obecněčeská podoba s *-ej-* místo *-í-* v základu slova se v textu objevuje dvakrát ve tvaru *bejt* – jednou je užit v promluvě dětské postavy Janka, podruhé pak v promluvě Oldřicha. (Boučková, 2007, s. 119, 129)

Protetické *v-* je v próze pouze jednou, opět v promluvě Oldřicha:

³⁶ Boučková, 2007, s. 49–50

³⁷ Boučková, 2007, s. 41

³⁸ Boučková, 2007, s. 83

„Votočím to jako Jiří.““ (Boučková, 2007, s. 134)

Dalším obecněčeským fonetickým prostředkem, který se v textu vyskytuje, je vypuštění hlásky – *sem, eště*. Tvar *sem* je užit v promluvě epizodní postavy, tvar *eště* pak u Jiřího. Obdobně jako v první próze i zde se nachází tvar *pámbu* (užit v pásmu vypravěče). (Boučková, 112, 140, 124)

▪ rovina morfologická

Obecněčeská koncovka *-ama* se v textu vyskytuje celkem třikrát – *těma knihama, náma, lahvema*. První tvar je užit epizodní postavou vyšetřovatele, druhý Jankem a třetí Oldřichem. (Boučková, 2007, s. 108, 119, 132)

Obecněčeské adjektivní paradigma se v textu objevuje několikrát – *pokaždý, statečněj, požehnaný (peníze), obojetnej* aj. Poslední tvar je užit Hanou, která dosud ve svých dialozích mluvila spisovně. (Boučková, 2007, s. 118, 119)

Poprvé³⁹ je v textu přítomen nespisovný tvar kondicionálu (v promluvě Hany) – *abysme*. (Boučková, 2007, s.103)

▪ rovina lexikální

Z hlediska inherentní expresivity se zde objevují pouze deminutiva – i v tomto textu je jich značné množství a lze je zařadit do skupin, jež jsem ustanovila v rozboru první prózy. První (a zároveň nejpočetnější) skupinou jsou výrazy vztahující se k dětem: „...hlavička se nesmí drát tak prudce, [...] do pravé beru ramínka, tělíčko... máš chlapečka, krásného zdravého chlapečka!“ (Boučková, 2007, s. 99)

Další skupinou jsou deminutiva kvantitativní:

„Jezdili na výlety Haniným fiátkem, do kterého se tak akorát vešli...“ (Boučková, 2007, s. 123)

Poslední skupinou jsou deminutiva kvalitativní ve smyslu citového hodnocení (v těchto případech kladném) – *prsíčka, přidaveček*. (Boučková, 2007, s. 106, 112)

Dále jsou zde dva výskyty slov s expresivitou adherentní: *šlapat, šlichta*. (Boučková, 2007, s. 110)

„Kde si šlapala?““

„Šlichty v ešusu, plesnivý chleba, knihy.““

V rámci univerbizovaných slov se zde vyskytuje jeden typický příklad (substantivum ve spojení s adjektivem) – *hudebka (hudební výchova)*. Podobně jako v předchozím rozboru jsem i zde do univerbizovaných slov (ač netypických) zařadila také výrazy

³⁹ Ve srovnání s první prózou *Indiánský běh*, kde se nespisovné podoby kondicionálu nevyskytovaly.

dvěstěšestnáctka (pokoj 216) a pasťák (ústav ochranné výchovy mládeže). (Boučková, 2007, s. 119; 112)

V textu se vyskytují také vulgarizmy, a to v přímé řeči Olgy (manželka Oldřicha) – celkem čtyři výskyty slova *kurva*. (Boučková, 2007, s. 135)

V syntaktické rovině opět není ve dvou případech dodržována spisovná interpunkce:

„Víte proč tu jste?“

„...chtěla jsem vědět proč mě v tom nechal...“ (Boučková, 2007, s. 108, 141)

Za povšimnutí stojí fakt, že v rámci chybné interpunkce byla v první próze použita spojka *co* (*chceš*), zatímco zde je užitá spojka *proč*.

Funkce charakterizační se v této próze neuplatňuje – mezi promluvami hlavních a epizodních postav se neobjevují rozdíly, obě skupiny užívají obecněčeské prostředky.

V promluvě jedné z hlavních postav je patrný emocionální příznak, který je vyjádřen vulgarizmy:

„Ty kurvo!“

Před ní Olga.

Po chodníku Hana tlačí kočárek.

Olga: „Ty se odvažuješ jít tady s tím fakanem?!“

Hana tlačí kočárek.

„Ty kurvo! Kurvo! Kurvo! KURVO!“⁴⁰

2.6.3 Když milujete muže

Tato próza má obdobný formát a rozsah jako próza předchozí. Opět se setkáváme s Hanou (v této próze je zároveň vypravěčkou), ale v jiném příběhu. Hana oroduje za svého uvězněného muže Jiřího, se kterým má syna Janka. Jiří se s ní po propuštění rozvede kvůli mladší milence. Hana ho přesto stále miluje a neváhala by za něj položit život. V této próze vystupuje několik epizodních postav, které jsou až na dvě výjimky „nositeli“ obecněčeských prostředků. První výjimkou je promluva vypravěčky Hany (její promluvy jsou jinak spisovné) – podle kontextu i použité diakritiky lze poznat emocionální příznak (Hana se dozvídá o manželově nevěře):

„Tak vy žádný noty opsat nepotřebujete?! Tak vy nám jenom závidíte šťastný manželství?!“

(Boučková, 2007, s. 162)

⁴⁰ Boučková, 2007, s. 135

Druhou výjimkou je promluva Jiřího, v níž se vyskytlo obecněčeské adjektivní paradigma.

V této závěrečné próze se vyskytuje nejméně obecněčeských prostředků, což platí pro všechny roviny. Obecně se o jejich výskytu dá říct, že v pásmu vypravěčky, které v próze jednoznačně převažuje, se uplatňují obecněčeské prostředky z roviny lexikální a fonetické. Obecněčeské prostředky z roviny morfologické se pak uplatňují v pásmu postav.

- rovina fonetická

Z této roviny se v textu objevuje pouze podoba *zejtra*. (Boučková, 2007, s. 149)

- rovina morfologická

Nespisovná koncovka *-ama* se v próze vyskytuje jednou, resp. ve třech slovech: „...*to je jenom pro mužský, co vy s těma nalakovanejma nehtama...*“ (Boučková, 2007, s. 150)

V uvedeném příkladě lze pozorovat i obecněčeské paradigma adjektiv, jež se v textu objevuje v několika případech – *mužský, nalakovanejma, žádný (noty), šťastný (manželství), nádherný (ticho)*. (Boučková, 2007, s. 150, 162, 169)

V rámci slovesných tvarů se v textu vedle frekventovanější spisovné koncovky první osoby plurálu přítomnosti *-me* objevuje i hovorová koncovka *-m*: *zajedem, rozbijem*. (Boučková, 2007, s. 167)

U tvarů kondicionálu se v próze jednou vyskytuje nespisovný tvar *bysme*. (Boučková, 2007, s. 150)

- rovina lexikální

Oproti předchozím prázám je tento text poměrně chudý na deminutiva. Je zde přítomno pouze několik tvarů: *balíček, zápisníček, lampička, holčička*. První tři tvary patří mezi deminutiva kvantitativní, výraz *holčička* lze zařadit mezi deminutiva kvalitativní s kladným citovým příznakem. (Boučková, 2007, s. 148, 149, 160, 171)

Vyskytuje se zde jeden univerbizovaný tvar – *nákladák (nákladní auto)*. (Boučková, 2007, s. 156)

V syntaktické rovině jsem žádné odchylky od spisovnosti nenašla.

Uplatnění charakterizační funkce lze najít v rozdílu mezi vyjadřováním epizodních postav, které jsou až na výjimky nositeli obecněčeských prostředků, a postav hlavních, jejichž dialogy jsou převážně spisovné (intelektualizace hlavních postav).

Obdobné je to u funkce vyjadřující emocionalitu – pouze v jednom případě je patrný emocionální příznak, a to v promluvě Hany (viz obecná charakteristika prózy).

Nelze si nevíšnout snižujícího se výskytu obecněčeských prostředků ve všech rovinách v rámci jednotlivých próz. To lze připisovat rozsahu; první próza *Indiánský běh* čítá osmdesát osm stran (navíc kapitoly jsou mnohem delší), druhá próza *Křepelice* čítá čtyřicet šest stran a poslední próza *Když milujete muže* je rozepsána pouze na dvaceti sedmi stranách.

Dalším faktorem (pravděpodobně podstatnějším) může být perspektiva vyprávění. U první prózy předpokládáme určitou míru autobiografičnosti,⁴¹ tudíž je zde patrná zvýšená emocionalita. To dokládá kapitola *Končiny štěstí, končiny ticha*, která je vyprávěna v er-formě – zde se vyskytuje nejméně obecněčeských prostředků (z kapitol prózy *Indiánský běh*).

Ve zbývajících dvou prózách se setkáváme s Hanou (v roli hlavní postavy či vypravěčky) – příběh postrádá rysy autobiografičnosti, je podáván jakoby z nadhledu. V obou prózách se vyskytuje minimum obecněčeských prostředků.

Atmosféru těchto dvou próz výstižně popisuje věta z *Křepelice*: „*Všechno se to odbylo civilně a bez emocí. Až příliš bez emocí.*“ (Boučková, 2007, s. 139)

⁴¹ Předpoklad na základě vyprávění v ich-formě sugerující autobiografičnost a zároveň podobnost textu s životem reálné autorky (Terezy Boučkové).

2.6.4 Rok kohouta

Poslední próza, kterou se budu zabývat, navazuje na závěrečnou část knihy *Indiánský běh* (kapitola *Krok, sun, krok...*). Děj je opět vyprávěn v ich-formě, která sugeruje autobiografičnost. Hlavní postavy oproti prvním dvěma autobiograficky laděným prózám jsou pojmenovány vlastními jmény a ne přezdívkami. K hlavním postavám (vypravěčka Tereza a její muž Marek) přibyli celkem tři chlapci – dva adoptovaní (Romové Patrik a Lukáš) a jeden vlastní (Matěj). Právě jejich promluvy jsou četným zdrojem obecněčeských prostředků, kterých je v textu mnohem více než v předchozích prózách (což není způsobeno jen větším rozsahem textu). Rodina se potýká s problémy, jež souvisí právě s adoptovanými syny.

Nelze přehlédnout rozdíl mezi pasážemi, kde vypravěčka mluví o situaci v rodině a problémech s ní spojených, a těmi místy, kde mluví o své práci (spisovatelka, scenáristka a začínající režisérka). V prvním případě se vyskytuje velké množství obecněčeských prostředků jak v pásmu postav, tak v pásmu vypravěčky (zde jich je méně). Použití těchto prostředků často reflektuje vypjaté emocionální situace. V případě druhém je pásmo vypravěčky až na výjimky spisovné.

Ohledně výskytu obecněčeských prostředků v jednotlivých rovinách se dá říci, že v rovině fonetické a morfologické se veškeré prvky obecné češtiny vyskytují převážně v pásmu postav. V rovině lexikální je to naopak, objevují se spíše v pásmu vypravěčky.

Součástí textu jsou také psané texty od syna Lukáše, který trpí mozkovou dysfunkcí (dopis a email); tyto texty jsou natolik nespisovné (tzv. hrubé chyby, komolení slov) a v celkovém rozsahu prózy ojedinělé, že je nebudu ve svém rozboru zohledňovat. Obdobnými případy jsou e-maily od vypravěččiných přátel (Slovák a Němec). Tyto texty jsou k nahlédnutí v příloze.

- rovina fonetická

Poměrně hojné zastoupení má v textu obecněčeská hlásková skupina –ej- místo -ý/-í-. Až na pár výjimek se všechny výrazy vyskytují v pásmu postav: *bejt, necejtíš, zejtra, tejdnem, rejpalové*. (Boučková, 2008, s. 22, 28, 48, 87, 235)

Pro zdůraznění kontrastu uvedu rozdíl mezi pásmem vypravěčky a její promluvou:

„*Doma jsem si uvědomila, že se mi sice po Markovi a Matějovi stýská...*“

„*Stejská se ti?*“

(Boučková, 2008, s. 286, 206)

Pouze jednou se v textu objevil výraz s *ou-* na začátku slova: *ouctou*. Tento výraz byl užit epizodní postavou (ironické vyznění), což pravděpodobně vysvětluje jeho ojedinělý výskyt:

„Ale to jsem se rozkecal – aspoň vidíte, jak jednoho rutinního sociální terapeuta přivedli jeho klienti až k fyzice (kterou předtím moc neuměl a neumí ji ostatně dodnes, jen je z ní s ouctou vykulený)“⁴²

Poměrně často se v textu vyskytuje krácení vokálů; veškeré tyto tvary byly užity v promluvách chlapců a epizodních postav: *nevím, říkala, puđu, puč, čistim*. (Boučková, 2008, s. 14, 32, 226, 299, 302)

Stejně častým obecněčeským jevem je vypuštění hlásky; obdobně jako v předchozím případě se vyskytuje pouze v pásmu postav (v tomto případě i v promluvách vypravěčky). Leckdy v sobě tyto výrazy spojují oba jevy (krácení i vypuštění): *eště, pučili, dyť, pudeš*. (Boučková, 2008, s. 9, 158, 189, 246)

- rovina morfológická

Obecněčeská koncovka *-ama* se v textu objevuje ve značném množství a uplatňuje se jak v pásmu postav (více výskytů), tak v pásmu vypravěče: *mřížema, oříškama, knedlíkama, zubama, holkama*. (Boučková, 2008, s. 14, 90, 95, 231, 260)

Zdaleka nejpočetněji je v morfológické rovině zastoupeno obecněčeské adjektivní paradigma. Obdobně jako v předešlém případě se vyskytuje v obou pásmech, přičemž v pásmu postav je tento jev zastoupen nesrovnatelně více: *zavřenej, jaký (zvíře), drobnějch, zarsanej, nový (plavky), překvapenýho*. (Boučková, 2008, s. 13, 81, 158, 211, 299, 321)

V rámci slovesného préterita je ve dvou případech vynechána koncovka *-l*, jinak je vypravěčka v jeho dodržování důsledná. Oba případy se objevují v promluvách chlapců: *moh, nestih*. (Boučková, 2008, s. 14, 44)

Ve třetí osobě plurálu chybí u některých tvarů koncovka *-í*: *dělaj, nepustěj, nechaj, dávaj, bolejš* (Boučková, 2008, s. 13, 38, 171, 262, 286)

V textu se objevují i obecněčeské tvary kondicionálu (výhradně v pásmu postav), ale jejich množství není výrazné: *abysme, bysme, kdybysme*. (Boučková, 2008, s. 141, 242, 178)

- rovina lexikální

Z hlediska expresivity vypravěčka častěji užívá inherentní expresivitu. V próze se objevují výrazy obecně expresivní: *zdrhat, flikovat, štreka, štrádování, picnout se, držkovat, bugr, načuřený, sígr, tajtrlík*. (Boučková, 2008, s. 20, 21, 99, 112, 115, 129, 221, 231, 300)

⁴² Boučková, 2008, s. 307

Dále pak slova expresivní pejorativní: *týpek, kafrat, kretén, hacafrak, chlemtat*. (Boučková, 2008, s. 37, 88, 235, 251, 296)

Dalšími výrazy s inherentní expresivitou, která je dána jejich příponami, jsou: *zklidňovadlo, hovadina, rambajz, srabárna, zedničina, sprostárna, ožrala, klapajzna*. (Boučková, 2008, s. 24, 28, 110, 185, 201, 243, 296, 315)

V textu se vyskytuje velké množství deminutiv – pro jejich užití je příznačné, že se téměř všechny objevují v pásmu vypravěčky. Nejčastěji jsou užívána deminutiva kvantitativní pro zdůraznění reálné velikosti či rozměru: *lampička, místnůstka, drobeček*. Oproti předchozím prozám se zde nevyskytují případy, kdy je vedle deminutiva uveden i tvar neutrální. (Boučková, 2008, s. 23, 39, 261)

Dále je zde několik zdobnělin vyjadřujících osobní vztah vypravěčky – pozitivní (*záchůdky, prasátko, kufříček*) i ve dvou případech negativní: *slevičky, čásek*. (Boučková, 2008, s. 55, 189, 282; 5, 75)

Adherentní expresivita je zastoupena například v těchto slovech: *škvára prásknout, vybělit, pálky*. (Boučková, 2008, s. 155, 177, 209, 303)

„*Kartu si kup sám, když říkáš, že si škváru vyděláš.*“

„*Dokonce měl rád, tak nějak po svém, bez vášně, mladou krásnou Američanku a nakonec jí neublížil, ačkoliv k tomu měl důvod, protože ho práskla.*“

„*Lukáš jí ukradl klíče od bytu a zatímco ona tady jemu a Patrikovi vařila a topila a starala se o ně [...], odjeli to k ní vybělit.*“

„*...to jsou pěkný pálky, vstupný a dobroty a oběd v restauraci a jídlo tady doma pro tolik dětí.*“

Ze slangových výrazů se v textu nejčastěji vyskytuje drogový slang: *tráva, houbičky, perník*. Všechny tyto výrazy lze zařadit i mezi slova s adherentní expresivitou. (Boučková, 2008, s.73, 193, 276)

Zajímavým výrazem je sloveso *nakulit se*. V SNČ je toto slovo definováno jako *nabourat*, zatímco vypravěčka ho užívá ve smyslu *opít se*. (Boučková, 2008, s. 72)

Mezi další slangové výrazy (obecně slangový, sportovní a studentský slang) patří: *š'ára, fachman, masit se, šprtat*. (Boučková, 2008, s. 30, 215, 251, 254)

V próze se vyskytuje velké množství univerbizovaných výrazů. Některé z nich jsou v textu užity jak ve zkrácené podobě, tak v podobě nezkrácené (objevují se v těsné blízkosti):

„*Taky jsem se dozvěděla, že u nás Patrik nechce být, protože jsme ho poslali do diagnost'áku. A v diagnostickém ústavu tvrdil...*“ (Boučková, 2008, s. 36)

Nelze to přičítat rozdílu mezi pásmem postav a pásmem vypravěčky. Jedná se o výrazy *občanka* (*občanský průkaz*), *diagnosták* (*diagnostický ústav*), *děcák* (*dětský domov*), *sociálka* (*sociální úřad*). (Boučková, 2008, s. 13, 36, 38, 86)

Dalšími typickými univerbizacemi, které jsou v textu přítomny pouze ve zkrácené podobě, jsou: *igelitka* (*igelitová taška*), *asfaltka* (*asfaltová silnice*), *slepák* (*slepé střevo*), *lahváč* (*lahvové pivo*). (Boučková, 2008, s. 9, 117, 151, 208)

V textu se také objevuje velké množství zkrácených slov: *tisícovka*, *koupák*, *schíza*. (Boučková, 2008, s. 10, 13, 152)

Dále se zde vyskytují různé úrovně zkrácení jednoho slova: *padesátka a pajčka*, *cigára a cigá*. (Boučková, 2008, 9, 10; 186, 159)

Zajímavostí v tomto textu byla transkripce slov převzatých z angličtiny. Zatímco v některých případech vypravěčka ponechává anglickou podobu slova (*fuck*, *pearcing*), v jiných používá počeštěný tvar (*mejl*, *keš*). (Boučková, 2008, s. 234, 276; 23, 38)

Výraz *keš* je jako jediný z těchto slov uveden v SNČ.

V textu se vyskytuje velké množství vulgarizmů, které většinou souvisí s výraznou emocionalitou, jež vypravěčka prožívá ve svých vztazích k adoptovaným synům a posléze i k manželovi. Z tohoto důvodu se tyto výrazy rovnoměrně vyskytují jak v pásmu postav, tak v pásmu vypravěčky. Příklady uvedu s kontextem, aby byla emocionalita patrná:

„Každý den něco ukradne, a když na to přijdeme, řekne JÁ NECHTĚL. Každý den to samé, k **posrání!**“

„Nechci to tady takhle! Nechci! Nechci mít takovej hnusnej **zasranej zkurvenej domov!**“

„Jdi už do **prdele!** Jsi nesnášenlivá, věčně podrážděná, hysterická **kráva!** Zařval na mě Marek. Vrhla jsem se k němu a začala do něj bušit: Hajzle⁴³ hnusnej!... **Drž hubu!** Ty **drž hubu!**“

(Boučková, 2008, s. 84, 141, 325)

Dalšími vulgarizmy jsou: *prúser*, *přizdisráč*, *zapíchat*, *chcípnout*, *přeříznout*. Některé z těchto výrazů zároveň patří mezi výrazy s adherentní expresivitou. (Boučková, 2008, s. 79, 130, 196, 255, 301)

⁴³ Výraz *hajzl* v tomto případě není vulgární, ale hanlivý – jedná se o nadávku. O vulgarizmus se jedná v případě, že výraz označuje záchod.

V syntaktické rovině se opět vyskytují tři případy nedodržování spisovné interpunkce (dvakrát v pásmu postav, jednou v pásmu vypravěčky):

„Nemůžeš si dělat co chceš!“

„Bud'te si zřetovaní jak chcete, nám je to jedno.“

„Já mu peníze na týden dopředu dala, ať si to zařídí jak chce, ať si od někoho půjčí...“

(Boučková, 2008, s. 23, 83, 171)

Charakterizační funkce se v textu uplatňuje minimálně. Výrazy studentského a drogového slangu, které bývají typické pro dětské postavy, jsou užity v pásmu vypravěče; pouze v jednom případě se výraz drogového slangu vyskytl v promluvě Lukáše. Příznačné je užití obecněčeských prvků z roviny fonetické a morfologické v pásmu hlavních dětských postav a postav epizodních – zde by se dalo hovořit o intelektualizaci dospělých hlavních postav (na jedné straně protiklad dospělost/nedospělost, na straně druhé intelektuálnost/lidovost).

Výrazněji se v textu uplatňuje emocionální akcent. Ten je zřetelný, pokud vypravěčka mluví o své rodině a emocionálních situacích s ní spjatých. Příklady jsou uvedeny u popisu vulgarizmů (viz výše).

V próze se vyskytují i pasáže (v minimálním množství), kde je emocionalita patrná z kontextu, přesto používá vypravěčka spisovné prostředky:

„Prodavačka neměla zpátky, vrátila mi až po další nakupující, vrátila mi bankovku a nějaké drobné, **křičím** na Lukáše. Kde je padesátikoruna, co mi zmizela z ledviny?“⁴⁴

⁴⁴ Boučková, 2008, s. 9

2.7 Filmový scénář Terezy Boučkové

2.7.1 Smradi

Film *Smradi* byl natočen roku 2002 režisérem Zdeňkem Tycem podle scénáře Terezy Boučkové. Film volně koresponduje s knihou *Rok kohouta*, resp. se zde objevují stejné postavy, z nichž některé jsou jinak pojmenované (kompletně je změněno příjmení). Mezi hlavní postavy patří: Marek a Monika Šírovi, jejich adoptovaní synové Lukáš (starší) a František (mladší) a nejmladší vlastní syn Matěj. Z hlediska časové linie vyplňuje děj mezeru mezi závěrečnou kapitolou *Indiánského běhu* (*Krok, sun, krok...*) a knihou *Rok kohouta*.

K posuzování spisovnosti a nespisovnosti je třeba dodat, že ve filmu jsou samé dialogy, nevyskytuje se zde pásmo vypravěče, tudíž jsou obecněčeské prostředky mnohem častější. V rovině fonetické bylo v některých případech složité rozeznat délku hlásek, jejich krácení a vypouštění. Obdobně bylo těžké rozeznat dodržování koncovky *-l* u préterita sloves v rovině morfologické. Z toho důvodu uvedu pouze ty příklady, které byly zřetelné.

Budu postupovat stejným způsobem jako při rozboru próz.

- rovina fonetická

Poměrně často se v promluvách vyskytuje změna *-í/-ý-* v *-ej-*: *bejt, umejt, zejtra, zabejvat, přemejšlet, žvejky, dejchat, tejden, vejška*.

Stejně častým jevem byl výskyt protetického *v-*: *von, vohleduplnej, vodpoledne, voba, vokno, vopatrně, vodvezu*.

Krácení hlásek je ve snímku přítomno ve velkém množství: *nevím neslyším, neni, říkáte, těším, tím, prosim, vyřikat*.

Méně častým jevem je pak vypouštění hlásky: *eště, dyť, sou, pudeme*.

- rovina morfologická

Obecněčeskou koncovku *-ama* jsem ve filmu zaznamenala pouze jednou: *sousedama*.

Dvakrát se ve snímku objevilo použití citového rodu: *hajzle cikánská, kluku rohatá*.

Suverénně nejčastějším jevem bylo obecněčeské adjektivní paradigma. V podstatě se dá říci, že se ve filmu málokdy objevily koncovky spisovného paradigmatu adjektiv (pouze u konvenčních pozdravů *dobrý den* a *dobrý večer*): *vážný, unavenej, hroznýho, takový, špatnýho, slušnejm, krásnej, uspanej, velkej*.

U sloves v přítomnosti jsou dodržovány koncovky první osoby plurálu, až na dva případy: *perem, najdem*. Ve třetí osobě plurálu přítomnosti se objevuje několik případů, kdy místo spisovné koncovky *-í* je použita obecněčeská koncovka *-ej/-ěj*: *nosej, choděj, mluvěj, zničej, pustěj*.

Spisovné tvary kondicionálu jsou také až na výjimky dodržovány: *bysme, kdybysme, aby si*.

Préteritum bez koncového *-l* se ve filmu vyskytlo několikrát: *nešáh, pomoh, neřek, splet*.⁴⁵

▪ rovina lexikální

Ve filmu se vyskytuje několik výrazů s inherentní expresivitou: *fofrovat, debžot, magor, dát si čouda, svině, úča, haranti*. Poslední tři výrazy patří mezi slova pejorativní.

Dále se zde objevují slova s inherentní expresivitou, jež je dána příponami: *sprosták, dechadlo, blbárna*.

Deminutiva se ve filmu objevují jak kvantitativní (*rámeček, lampička, pejsek*), tak kvalitativní: *dědeček, andílek, vláček*.

Mezi slova s adherentní expresivitou jsem zařadila: *řízek (označení chlapce), vrtule (ve významu větrník), buřtík (označení tlustého chlapce)*.

Ve filmu se vyskytuje velké množství vulgarizmů, které jsou nejčastěji v promluvách chlapců (a ostatních dětí): *čurák, hajzl (ve významu záchod), ty vole, volové, pitomeček, drž hubu, polib mi prdel, do prdele, chrápat*.

Oproti vulgarizmům není ve snímku velké množství univerbizovaných výrazů: *kojeňák (kojenecký ústav), žákovská (žákovská knížka)*. V obdobném množství se v textu vyskytují výrazy zkrácené: *tisícovka, cigára, úča, říd'a, žákajda*.

Poslední dva výrazy lze zařadit mezi studentský slang, kam dále spadá výraz *koule*.

Ve filmu se zřetelně uplatňuje charakterizační funkce. Děti (hlavní postavy i jejich spolužáci, kamarádi) používají studentský slang i vulgarizmy (např. módní oslovení *volové*). V pásmu dětských a epizodních postav se vyskytují téměř všechny prostředky obecné češtiny z roviny fonetické a morfologické. Proti tomu opět vystupuje rys intelektuálnosti hlavních postav (manželů Šírových), kteří mluví převážně spisovně.

Pro emocionálně vypjaté situace je typické, že promluvy Marka jsou spisovné, zatímco v promluvách Moniky se objevují i obecněčeské prostředky převážně z lexikální roviny.

⁴⁵ U výrazů *nešáh* a *pomoh* bylo vysloveno na konci slova *ch* (asimilace znělosti).

3 Závěr

Ve své práci jsem zjistila, že v prózách Terezy Boučkové převažuje spisovná čeština nad češtinou obecnou. Užití obecněčeských prostředků je typické pro vyprávění v ich-formě, která sugeruje autobiografičnost (lze pozorovat podobnost příběhu vypravěčky s životem reálné autorky). Tento druh ich-formy se objevuje v prózách *Indiánský běh* (vyjma kapitoly *Končiny štěstí, končiny ticha*, jež je vyprávěna v er-formě) a *Rok kohouta*. Patrný je rozdíl mezi těmito díly a prózou *Když milujete muže*, která je sice také vyprávěna v ich-formě, ale vypravěčkou je Hana; u této prózy použitá ich-forma nesugeruje autobiografičnost a obecněčeské prostředky se zde vyskytují v minimálním množství. Próza *Křepelice* je obdobně jako kapitola *Končiny štěstí, končiny ticha* vyprávěna v er-formě; v obou těchto textech se obecněčeské prostředky téměř neobjevují.

Nejčastěji se obecněčeské prostředky vyskytují v pásmu postav, a to převážně u postav epizodních a dětských. V próze *Křepelice* vystupuje dětská postava Janka, v jehož promluvách se často objevují obecněčeské prvky (převážně z roviny fonetické a morfologické). Stejně je tomu tak v próze *Rok kohouta*. Pokud srovnám tuto prózu s *Indiánským během*, v prvně jmenovaném díle se objevuje mnohem více obecněčeských prostředků (samozřejmě reflektují i rozsah próz); jedním z hlavních důvodů je právě přítomnost dětských postav. Zde lze pozorovat kontrast mezi vyjadřováním dospělých a dětí, tedy jistá intelektualizace dospělých postav. Tu můžeme najít i v rozdílu mezi vyjadřováním hlavních dospělých postav a postav epizodních – zde se jedná spíše o protiklad intelektuálnosti a jisté „lidovosti“, obyčejnosti. Nelze však říci, že by promluvy hlavních dospělých postav byly ryze spisovné. I zde se objevují obecněčeské prvky, které buď souvisí s emocionálně vypjatými situacemi, nebo jsou užity při jejich stycích s přáteli.

Pásmo vypravěčky je převážně spisovné. Pokud se objevují obecněčeské prostředky, souvisí s výraznou emocionalitou a většinou se vyskytují v rovině lexikální. Právě vyjádření emotionality je příznačné pro prózy s ich-formou sugerující autobiografičnost (*Indiánský běh, Rok kohouta*). Výrazná emocionalita je typická hlavně pro prózu *Rok kohouta*, kdy se vypravěčka musí potýkat s problémy, které souvisí s jejími dvěma adoptovanými syny. Emocionalita je často umocněna i grafickými prostředky (znásobená diakritika, kapitálky). Oproti tomu v pasážích, v nichž vypravěčka popisuje svůj pracovní život, se obecněčeské prostředky téměř nevyskytují.

Funkce charakterizační je patrná u epizodních postav, nejčastěji se uplatňuje při charakterizaci lidí ze společenského dna (několikrát v dílech vystupují postavy kriminálnic).

Tato funkce se nejvýrazněji projevuje ve filmu *Smradi*, kde slouží k dokreslení dětských postav (používají studentský slang).

Film *Smradi* kopíruje popsané principy používání obecněčeských prostředků v prózách. Jejich nositeli jsou převážně postavy dětské a epizodní, v promluvách hlavních dospělých postav se obecná čeština až na výjimky nevyskytuje. Těmi výjimkami jsou emocionálně vypjaté situace, v nichž obecněčeské prvky používá hlavní ženská postava (pro jejího muže to neplatí).

Celkově se dá říci, že v rovině fonetické se obecněčeské prostředky příliš nevyskytují – nejčastějšími jevy bylo krácení a vypouštění hlásek a změna *-í/-ý-* v *-ej-* (nejvýrazněji se tyto prostředky uplatňovaly v próze *Rok kohouta* a ve filmu *Smradi*). Naopak protetické *v-* (vyjma filmu) a slabika *ou-* na začátku slova se téměř neobjevují.

V rovině morfologické bylo nejvíce používáno obecněčeské adjektivní paradigma a poté obecněčeská koncovka instrumentálu plurálu feminin *-ama* (vyjma filmu). Nejméně se v dílech vyskytoval nespisovný tvar kondicionálu.

Rovina lexikální se mi jeví jako nejzajímavější a celkově z ní pocházelo nejvíce obecněčeských prvků. Nejčastěji byla použita slova s inherentní expresivitou, hlavně deminutiva. V dílech se také vyskytovalo poměrně velké množství vulgarizmů a výrazů univerbizovaných či zkrácených. Oproti tomu výrazů s adherentní expresivitou se v textu moc neobjevilo, stejně tak výrazů slangových.

Na závěr bych chtěla dodat, že v prózách Terezy Boučkové se nevyskytuje nadměrné množství obecněčeských prostředků, text jimi není přehlcen, jsou použity účelově a realisticky.

4 Seznam literatury

4.1 Prameny

BOUČKOVÁ, T. *Indiánský běh, Křepelice, Když milujete muže*. 1. vyd. Praha: Odeon, 2007. 176 s. ISBN 978-80-207-1246-2.

BOUČKOVÁ, T. *Rok kohouta*. 1. vyd. Praha: Odeon, 2008. 336 s. ISBN 978-80-207-1263-9.

4.2 Použitá literatura

BROŽOVÁ, V. Křepelice Hana. *Tvar*. 1994, roč. 5, č. 10 (19.5.), s. 20–21.

ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha: NLN, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 1996. 385 s. ISBN 80-85866-57-9.

ČERMÁK, F. Obecná a spisovná čeština: Poměr, funkce a metodologie. In ŠRÁMEK, R. (ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 14–18. ISBN 80-210-1304-4.

DANEŠ, F. Nespisovné prvky v dílech J. Haška, F. Langra a E. Vachka. In MINÁŘOVÁ, E.; ONDRÁŠKOVÁ, K. (eds.). *Spisovnost a nespisovnost: zdroje, proměny a perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 28–39. ISBN 80-210-3568-4.

HAMAN, A. Příběhy obnažené na kost. *Literární noviny*. 1996, roč. 7, č. 16 (17. 4.), s. 5.

HAUSENBLAS, K. Čeština v dílech slovesného umění. In *Kultura českého jazyka*. 1. vyd. Liberec: Severočeské nakladatelství, 1969, s. 89–101.

HUGO, J. a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. 3. roz. vyd. Praha: Maxdorf, 2009. 501 s. ISBN 978-80-7345-198-1.

CHLOUPEK, J.; KRČMOVÁ, M.; MINÁŘOVÁ, E. *Stylistické minimum*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta filozofická a pedagogická, 1990. 118 s. ISBN 80-210-0142-9.

KOMÁREK, K. Charakterizační funkce spisovného jazyka v uměleckých textech. In ŠRÁMEK, R. (ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s.169–171. ISBN 80-210-1304-4.

MACHALA, L. *Literární bludiště*. 1. vyd. Praha: Brána, 2001. 242 s. ISBN 80-7243-139-0.

MAREŠ, P. Mezi spisovnou a obecnou češtinou. K užívání jazyka v současné české próze. *Slavia*. 2008, roč. 77, s. 111–123.

MAREŠ, P. Spisovná a nespisovná čeština v umělecké literatuře. In JANČÁKOVÁ, J.; KOMÁREK, M.; ULIČNÝ, O. (eds.). *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993 2*. 1.vyd. Praha: UK FF, 1995, s. 233–240.

MOCNÁ, D.; PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669-X.

Pravidla českého pravopisu. 4. vyd. Praha: Fin Publishing, 2007. 463 s. ISBN 80-86002-68-3.

Příruční mluvnice češtiny. 2. opr. vyd. Praha: NLN, 2003. 799 s. ISBN 80-7106-134-4.

Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání. 1. vyd. Praha: Academia, 1983. 492 s.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945: díl 1 (A-L). 1. vyd. Praha: Brána, 1995. s. 63–64. ISBN 80-85946-16-5.

Slovník spisovného jazyka českého I. díl A-M. 1. vyd. Praha: Academia, 1960. 1311 s.

Slovník spisovného jazyka českého II. díl N-Q. 1. vyd. Praha: Academia, 1964. 1196 s.

Slovník spisovného jazyka českého III. díl R-U. 1. vyd. Praha: Academia, 1966. 1088 s.

Slovník spisovného jazyka českého IV. díl V-Ž. 1. vyd. Praha: Academia, 1971. 1040 s.

STICH, A. K obecné češtině v současné krásné próze (Ota Pavel). *Naše řeč*. 1975, roč. 58, č. 4, s. 215–223.

STICH, A. O jazyce dvou současných autorů. *Naše řeč*. 1990, roč. 73, č. 3, s. 113–126.

ZIMA, J. *Expresivita slova v současné češtině*. 1. vyd. Praha: ČSAV, 1961. 139 s.

5 Seznam příloh

5.1 Dopis od syna Lukáše

„Ahoj rodiče

tak jak bylo na horách doufám že se vám nic nestalo že jste to přežili zdravý a nic si nezlomily. Prosím potřeboval bych prosím ty mé sešity a učebnice abych se tady mohl učit do školi a jak to se mnou vypadá jak dlouho tady budu už bych chtěl být doma. Je to tady bezva ale není tady volnost. Už nekouřím přes týden a zatím mi to nechíbí to je super né ze se asi tady vodnaučím kouřit.

Asi za dva týdny bych mohl mít dovolenku a nato setěším nejvíc až budu doma. Doufám že mě tam budete chtít. Zatím se tady snažím a doufám ze mi to vydrží. Pozdravujte Mateje a rad bych vas vyděl i babičku. Ta prej se tady taky může zastavit a potěšilo by ně to

*zatím pá pa.*⁴⁶

5.2 E-mail od syna Lukáše

From: Lukas **Sent:** Friday, July 07, 2006 8:15 PM **Subject:** odepis

*„Ahojky mami jak se mas doufam dobre jim to jde na kolech. A co zado us je to dobry nebo se to lepsi. Zatim ji stesti preje mi kazdy den jezdi me se koupat do lomu. Us jsem skocil deseti metrek seltam pozadu a dopat jsem dore na nohy. Jinak pozdravuj babicku a vostatni zatim pa mejtese hesky*⁴⁷

5.3 E-mail od slovenského přítele Dušana

„...veci sa vždy vyvíjajú – a skoro vždy ináč, ako si želáme, tá najväčšia radosť pri robote na filme je písanie scénára a všetko ostatné je vo hviezdach. Mám skúsenosť, že každé urputné úsilie je viac-menej kontraproduktívne. Aj tak verím, že sa ten scenár raz, čiže skoro!!!!, nakrúti, ale keby náhodou nie, máš v sebe tú peknú robotu. To nie útecha, ani súcit, lebo súcit (a to zase hovorí moja doktorka domáca Naďa) nelieči, to je len také malé pofúkание tvojej bolesti, čo krízy, či ako sa to volá – a keď budeš trochu staršia (ako mudrlant, čo ti toto píše) budeš to (možno) znášat ľahšie, aj keď zlosť a nasratosť na hlupákov nás nikdy neprejde. Najmä okolo filmov je ich oveľa viac ako kdekoľvek inde – a ten systém funguje tak, že všetci tí chytráci, či už režiséri alebo producenti sú tí najlepší scenáristi, ale až vo chvíli, keď od niekoho, čiže od nás, dostanú hotový scenár: okamžite, hneď po prvom prečítaní, vedia, čo na ňom treba zmeniť, čo a ako vylepšiť, čiže ako ho spoľahlivo zničiť. Tak Ťa

⁴⁶ Boučková, 2008, s. 180

⁴⁷ Boučková, 2008, s. 289

prosím: Toto nedovol', nech sa to radšej nenakrúca, nech to počká na spriazneného človeka...“ (Dušan)⁴⁸

5.4 E-mail od německého přítele Rainera

„...Stále ziju a boj jeste neskoncil. Dokonce jsem prezil operace ledvin (mam jen jednu). Za tyden me uz vyhodili z nemocnic. Pry je delsi pobyt neekonomicke. A slo to. Zadna katastrofa s vyjimkou toho ze stale mam rakovinu.

Osuda je osuda – pamatujete se jeste na to? Tak to mel jsem pravdu, ze jo? Jinak zkusim vypadat co nejnormalnejsi. Jdu dneska vecer k koncertu s Cockerem. Poprve v zivote, protoze vim uz trochu vic, ze zivot muze byt daleko kratsi nez si to prejeme. Kdyz preziju mozna budu taky prezit svuj vlastni smrt. Co vy na to?

Hadejte se, clovek nevi nikdy, jak dlouho to jeste muze. Ne pockat az do vanoc, hadat se hned. Aspon zit dneska. Tolik moudrost, není to zazrak? Brzy mi zacina co se jmenuje nemecky Immun-Chemo-Therapie. Budou se asi rozloucit vsechni vlasy. At se vraceji nekdy. Potom budu jeste moudrejsi.“ (Ahoj Rainer)⁴⁹

⁴⁸ Boučková, 2008, s. 19

⁴⁹ Boučková, 2008, s. 29